

τ' ανάβλεμμα

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ ΡΑΦΗΝΑΣ

ΦΥΛΛΟ 49^ο - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2025

✿ *Ανάβλεμμα:*
κοίταγμα ψηλά, κοίταγμα ξανά,
με άλλη ματιά, με άλλη θεώρηση

✿ *Είναι τ' ανάβλεμμά του πιο σκληρό*
κι' από το πυρό μαχαίρι του
Κ. Παλαμάς

✿ *Με λάβωσε σα σαϊτιά*
κυρά τ' ανάβλεμμά σου

✿ *Κι' η κόρη με τ' ανάβλεμμα*
σέρνει τα παλικάρια
Δημοτικό (της αγάπης)

καλώς ανταμωθήκαμεν...

Φίλες και φίλοι,

Το ΛΕΡ συντηρεί πάντα τις μνήμες από τις αλληλομόχνητες πατρίδες και τα Μικρασιάτικα γεγονότα. Σ' αυτό το περιοδικό υπερτερούν τα μικρασιάτικα θέματα! Και πώς όχι!! Η Ραφήνα στη νεότερη ιστορία της ήταν μια προσφυγούπολη, συνέχεια της όμορφης, παραθαλάσσιας Τρίγλιας της Βιθυνίας Μικράς Ασίας, πατρίδας του Αγίου Χρυσοστόμου. Τα μικρασιάτικα ακούσματα, οι μορφές, οι φωνές, αναπνέουν και ζωντανεύουν καθημερινά στη Ραφήνα. Είναι η παράδοση της περιοχής μας, που διαφυλάσσει το ΛΕΡ και διαδίδει και με το περιοδικό του. Οι γράφοντες, πρόσφυγες τρίτης γενιάς, αναφέρονται σε προσωπικά βιώματα, μαρτυρίες προγονικές και οικογενειακές.

Έτσι γνωρίζουμε σ' αυτό το τεύχος την «Καραμανία, τους Καραμανλήδες και τα καραμανλίδικα» τα «τραγούδια των Ερυθραιωτών και Σμυρνιών προσφύγων», «τα γεγονότα του '55 στην Πόλη», όπως τα βίωσε 12χρονο παιδί, αλλά και την προσφυγική γειτονιά στα «Ταμπούρια του Πειραιά». Με στίχους χαιρετάμε ευλαβικά την αγαπημένη «Τρίγλια» και τον «οσιομάρτυρα Χρυσόστομο»!

Γύρω από αυτά, σ' αυτό "τ' ανάβλεμμα", σχολιάζονται μεγάλες εκδηλώσεις του ΛΕΡ. Η θεαματική, καλοκαιρινή γιορτή «Στου κάστρου τα πατήματα και στου χορού τη χάρη», η συμμετοχή της χορωδίας στο «φεστιβάλ της Τήνου», η μεγάλη εξόρμηση στη «Μεγάλη Ελλάδα» και στα «ελληνόφωνα της Ιταλίας».

Μαζί με τα λαογραφικά, «τη ρόκα», τα «Αδώνια» μυστήρια της αρχαίας Ελλάδας και το κείμενο από την «Υψηλή στο άυλο επέκεινα», τιμούμε με «αντίο» τη μνήμη μιας «μάνας» του ΛΕΡ και παλαιού δασκάλου, που έφυγαν για πάντα από κοντά μας.

Οι μικροί μας φίλοι θα πλάσουν το «παραδοσιακό ψωμί» τώρα, που έρχονται Χριστούγεννα!! Μαζί τους, "τ' ανάβλεμμα" θα ευχηθεί καλή νέα χρονιά, με ειρήνη, αγάπη και πολλή παράδοση!

Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη

Ευχαριστίες

- Το Λύκειο των Ελληνίδων Ραφήνας πάντα ευχαριστεί και ευγνωμονεί τον Ευεργέτη του, Αθανάσιο Μαρτίνο, που συνεχίζει να το στηρίζει εδώ και χρόνια. Χάρη στη δική του συμπαράσταση, το ΛτΕ Ραφήνας αναπνέει και επιβιώνει.

- Το ΛΕΡ ευχαριστεί το Φοροτεχνικό και λογιστικό γραφείο "Μάριος και Γερβάσιος CERFINS ΕΠΕ", που καλύπτει αφιλοκεδώς τα οικονομικά και φοροτεχνικά του θέματα.

Το ΛτΕ Ραφήνας ευχαριστεί επίσης:

- Την Καίτη Σπυροπούλου, επίτιμο μέλος του και την Άννα Κυριακάκη - Συνοδινού, που αφιλοκεδώς διδάσκουν ραπτική και κόσμημα σε μαθήτριες του ΛΕΡ.

- Τα ΛΕΡ ευχαριστεί την Τίτικα Μενεξιάδου, την Αναστασία Κάλφογλου, την Άννα Καλαφάτη - Βουδούρη, την Ιωάννα Γιωτάκη και την Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη για τις δωρεές στην ιματιοθήκη του.

- Πολλά «ευχαριστώ» οφείλει το περιοδικό στην δημοσιογράφο, Ελένη Καμάρα, για την ιδιαίτερη βοήθεια και στήριξη.

- «τ' ανάβλεμμα», περιοδική έκδοση του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας • Εθνικής Αντιστάσεως 34, Ραφήνα • τηλ.: 22943 03612 • e-mail: lykellrafinas@gmail.com

- Επιμέλεια περιοδικού: Χριστίνα Παναγιώτου-Δακτυλίδη
Δημιουργικός σχεδιασμός: Φωτεινή Αλεξιάδου

- Ομάδα σύνταξης: Εύη Γκατσοπούλου, Ελένη Καμάρα, Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη, Αναστασία Κάλφογλου, Άννα Κυριακάκη - Συνοδινού, Κατερίνα Σιούτα - Παπαδοπούλου, Άννα Ραπτοπούλου - Παπαθανασίου, Πάνος Τσίτσιος.

- Διανέμεται Δωρεάν

Εξώφυλλο: Πλουμιστό γαμήλιο ψωμί της Κύπρου.

ISSN 3057-5486

Το παρόν τεύχος του περιοδικού του ΛΕΡ, το 49ο "τ' ανάβλεμμα", είναι εξ ολοκλήρου χορηγία της Κατερίνας Σιούτα - Παπαδοπούλου, επίτιμου μέλους του ΛΕΡ, τ. εφόρου Δημοσίων Σχέσεων και τ. εφόρου Λαογραφικού Αρχείου, εις μνήμην της μητέρας της, Βασιλικής Χατζόγλου - Σιούτα, ιδρυτικού μέλους του ΛΕΡ, ένθερμης φίλης, θαυμάστριας και υποστηρίκτριας του έργου του.

Λύκειον των Ελληνίδων

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας, Εκπαιδευτικός

Στου κάστρου τα πατήματα και στου χορού τη χάρη

Κυριακή 22 Ιουνίου 2025

Άλλη μια λυκειακή χρονιά κλείνει την αυλαία της με μια πηληρά μουσικοχορευτική παράσταση, που απεικονίζει την αδιάκοπη δράση του ΛΕΡ με στόχο τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μας, το αγκάλιασμα εκατοντάδων συμπολιτών μας, τον προσανατολισμό της νεολαίας μας προς καθετί ελληνικό, εθνικό, αυθεντικά παραδοσιακό.

Εκατοντάδες θεατές παρακολούθησαν την καθηλωτική, μουσικοχορευτική παράσταση του ΛΕΡ "Στου Κάστρου τα πατήματα και στου χορού τη χάρη", στον αύλειο χώρο του 1^{ου} - 4^{ου} δημοτικού σχολείου Ραφήνας. 150 χορευτές, 20 βετεράνοι χορωδοί και το τμήμα κρουστών παρουσίασαν μέσω της τέχνης, του χορού, της μουσικής, του τραγουδιού, τις ιστορίες, τα κατορθώματα, τους μύθους και τους θρύλους, που εκτυλίχθηκαν στα κάστρα της πατρίδας μας, στα απομεινάρια των φρουριών και των τειχών! Οι χοροί και η μουσική ενάλλασαν τα συναισθήματα. Από τον πόνο και τη συγκίνηση στη χαρά και τον ενθουσιασμό.

Περπατήσαμε στα κάστρα των Δωδεκανήσων, στα ανατολικά σύνορα της πατρίδας μας, ακολουθώντας τα βήματα των παιδικών ομάδων χορού. Ανεβήκαμε στους ιστορικούς πύργους της Πελοποννήσου και φτάσαμε στα κάστρα των Κυκλάδων που προφύλασσαν τους νησιώτες από τις επιδρομές των πειρατών με έντονους χορευτικούς ρυθμούς. Η νεοσύστατη ομάδα κρουστών του ΛΕΡ έκανε την παρουσία της αισθητή με την απόδοση του «Κάστρου της Ωριάς» υπό τους ήχους των οργάνων και τη λαλιά της. Το τραγούδι και η μουσική βάρυναν αμέσως μετά φτάνοντας στα ένδοξα βουνά της Πίνδου, όπου κάθε βηματισμός βροντοφώναζε την πολύπαθη ιστορία της καθεμιάς καστρόπετρας. Οι χιώτικοι χοροί με τη ζωντανία τους και τις ανοιχτόχρωμες φορεσιές των κοριτσιών ξόρκιζαν λες την πικρή ιστορία που εκτυλίχθηκε στα κάστρα

του νησιού στα χρόνια της επανάστασης. Όσπου ο αργόσυρτος ήχος από το νταούλι και η πονεμένη φωνή του τραγουδιού έσκισαν τον αέρα και καθήλωσαν τους θεατές, ενώ οι χορεύτριες του ΛΕΡ μετέδιδαν με δωρικότητα αισθήματα συγκίνησης χορεύοντας τον εμβληματικό χορό «Μακρυνίτσα», που αποδίδει τη θυσία των γυναικών της Νάουσας, που είχε καταστραφεί, απέναντι στον τούρκικο κίνδυνο. Τον επίλογο απέδωσε η χορευτική ομάδα νέων του ΛΕΡ με χορούς από τη Θράκη, με την ορμή και τη ζωντανία της νεανικής ψυχής τους.

Ανεξίτηλο το στίγμα της παράστασης έμεινε σε όλους τους θεατές και τους συμμετέχοντες, στην οποία συνέβαλαν οι δάσκαλοι χορού, Αγγελική Καραγεώργου, Θεοδόσης Λειβαθνής, Αλίκη Νεφέλη Μαυράκη, ο μάεστρος της χορωδίας, Χρίστος Τσιαμούλης και ο δάσκαλος των κρουστών, Μιχάλης Κλαπάκης. Όλο το Διοικητικό συμβούλιο και ιδιαίτερα, η Έφορος χορού, Κάτια Φυκούρα, η Έφορος Εθνικών Ενδυμασιών, Χαρά Καράογλου και η Έφορος Καλλιτεχνικών, Γιολάντα Τσίρου, όπως και η ορχήστρα, αποτελούμενη από τους: Μανούσο Κλαπάκη, Γιώργο Κωτσίνη, Κωνσταντίνο Κίκιλη, Θωμά Κωνσταντίνου, Χρήστο Δανάκη και την Κωνσταντίνα Πάτση συντέλεσαν στην επιτυχία της. Ενώ ο κ. Μαρτίνος και ο κ. Καλαφάτης υλοποίησαν με τις χορηγίες τους το σχεδιασμό της εμβληματικής παράστασης.

Οι μελωδίες απ' όλη την Ελλάδα, η αυθεντικότητα και ποικιλία των φορεσιών, το συναίσθημα του τραγουδιού και του ήχου των κρουστών, η αρτιότητα των βημάτων, η χορογραφία, οι παιδικές φωνές και το χορευτικό ήθος των συμμετεχόντων άφησε ένα άσβεστο αποτύπωμα πολιτισμού και πλούτου της ελληνικής παράδοσης. Απέδειξε δε το σημαντικό εκπαιδευτικό και πολιτιστικό έργο, που επιτελείται στους κόλπους του ΛΕΡ.

μνήμη Βασιλικής

Γράφει η Χριστίνα Παναγιώτου - Δακτυλίδη, τ. Πρόεδρος του ΛΕΡ, Φιλόλογος

Βασιλική Χατζόγλου-Σιούτα

Μια «μάννα» του ΛΕΡ έφυγε για την ουράνια γειτονιά...

Η μαμά Βασιλική έφυγε πριν λίγους μήνες για την ουράνια κατοικία της. Και σε μας, τις παλιότερες στο ΛΕΡ, έμεινε η έγνοια και η φροντίδα της, το χαμόγελο και η απέραντη αγάπη για όλες μας, που την είχαμε μάννα και μας έβλεπε παιδιά της.

Από τότε που ιδρύθηκε το ΛΕΡ, 32 χρόνια πριν, η μαμά Βασιλική πίστεψε στις αρχές και τις αξίες του. Έγινε μέλος του και μαθήτρια στο χορό μαζί με τον αξέχαστο, αγαπημένο της σύζυγο. Από τότε παρότρυνε κόσμο στη Ραφήνα να ενστερνισθεί τους στόχους του ΛΕΡ και περισσότερο τη μονακριβή κόρη της, Κατερίνα. Η Κατερίνα Σιούτα Παπαδοπούλου μετοίκησε τότε οικογενειακά στη Ραφήνα από τη Αγία Παρασκευή και... πάντα στο πλευρό την μαμάς Βασιλικής, έγινε ενεργό μέλος του ΛΕΡ, έφορος δημοσίων σχέσεων και έφορος Λαογραφίας! Με αφοσίωση το υπηρετεί ακόμη, ως σήμερα.

Αγαπητή φίλη της πρώτης μάννας του ΛΕΡ, της προέδρου, Ελένης Καχριμάνη, η άλλη μάννα λυκειάδα, η μαμά Βασιλική, στεκόταν δίπλα της, συμπαραστέτης και στήριγμα. Κι' όταν έφυγε εκείνη, η μαμά Βασιλική έγινε δικό μας στήριγμα, αποκούμπι και καταφύγιο.

Σ' αυτήν καταφεύγαμε με σεβασμό, κάθε φορά που θέλαμε μια συμβουλή ή μια επιβεβαίωση. Κι εκείνη με χαρά άνοιγε την μητρική αγκαλιά της και μάς χάριζε τα γλυκά και ενθαρρυντικά της λόγια. Αυτήν υποδεχόμαστε με σεβασμό στις εκδηλώσεις και συγκεντρώσεις μας. Και δεν έλειπε ποτέ από τη συντροφιά μας.

Τα χρόνια πέρασαν. Έφυγαν πολλές ηλικιωμένες φίλες του ΛΕΡ. Η μαμά Βασιλική πέρασε τα ενενήντα, αλλά δεν γέρασε ποτέ! Παρέμενε αναλλοίωτη. Λεπτή και αεικίνητη, ντυμένη με μοντέρνα ρούχα, με γούστο και χαρούμενα χρώματα, έμοιαζε σαν παιδούλα! Γλυκιά, γελαστή, δοτική, έτοιμη να προσφέρει ό,τι μπορούσε. Με την ψυχή της! Μικρασιάτισσα στην καταγωγή, άφθαστη στη νοικοκυροσύνη, γνώριζε τα μικρασιάτικα έθιμα κι εκείνα τα ιδιαίτερα εδέσματα. Και όταν μας καλούσε στο σπίτι της, έφτιαχνε με επιδεξιότητα το χουνκιάρ μπεγιεντί και το κορυφαίο μικρασιάτικο γλυκό, το μοναδικό καζάν ντιπί.

Έξυπνη και δυναμική, τολμηρή και αποφασιστική, οδηγούσε το αμάξι της μέχρι τα 90 της χρόνια και μετέφερε την κόρη της, όταν χρειαζόταν. Οδηγούσε διακριτικά και την όμορφη οικογένειά της με ευγένεια, αρχοντιά, διακριτικότητα και καλοσύνη. Και το ίδιο δυναμικά και διακριτικά βοηθούσε το ΛΕΡ, γιατί το ΛΕΡ ήταν η δεύτερη μεγάλη δική της οικογένεια, αφού και η Κατερίνα, το παιδί της, την ένιωθε έτσι.

Τη θαυμάζαμε για τις αντοχές, τον δυναμισμό, την επιμονή της και την θέληση για ενέργεια και ζωή! Τη θαυμάζαμε για το κουράγιο και την ζωντάνια που δεν μειώθηκε ούτε στα πολύ βαθιά της γεράματα.

Ευχαριστούμε μαμά Βασιλική που σε συναντήσαμε στη ζωή μας! Μας έμαθες πολλά! Μάς έδωσες μαθήματα ζωής! Έγινες πρότυπο για μας! Μας δίδαξες την αλληλεγγύη, την προσφορά και την αγάπη! Και σε αγαπήσαμε κι εμείς όλες στο ΛΕΡ σαν μάννα! Λυκειάδα Μάννα!!

Χατζόγλου-Σιούτα

Γράφει η Κατερίνα Σιούτα - Παπαδοπούλου, τ. Έφορος Λαογραφικού Αρχείου του ΛΕΡ

Για τη μανούλα μου...

Ευχαριστώ τόσο πολύ, που μεγαλώσαμε, γεράσαμε μαζί, με τις αγκαλιές, τις συμβουλές και τις ατέλειωτες αγάπες της!

Από τα δώδεκά της ήταν αγωνίστρια, ήταν τότε που ξεκίνησαν οι πόλεμοι και ανέτρεψαν την ήρεμη, χωρίς έγνοιες ζωή της. Τότε που άρχισαν να καίνε το τρίπατο πέτρινο σπίτι της οικογένειας και στη μεγάλη αυλή, όπου έπαιζαν αδελφια, ξαδέλφια, φίλοι, έμεναν αποκαΐδια και ερωτηματικά... στις τέσσερις φορές που κάπκε από όλους τους εμπλεκόμενους φορείς της εποχής, δεν γλύτωσε ούτε μια φωτογραφία... μόνον μνήμες και αξίες αλησμόνητες.

Όμως η ζωή της Βασιλικής άλλαξε, δύσκολη και περιπετειώδης ήταν η συνέχειά της, όπως όλων των ανθρώπων της εποχής της! ...ώσπου στην Άνοιξη της, στα είκοσι χρόνια της, συναντήθηκαν με τον άνθρωπο της ζωής της, τον πατέρα μου, ταλαιπωρημένος κι εκείνος, αλλά αδιάφθορος από την επιβεβλημένη οδυνηρή καθημερινότητα... για πενήντα χρόνια βίωσαν την συνεννόηση, την αλληλοστήριξη, την καλή ήρεμη ζωή, την απόλυτη αγάπη!

Γι αυτό η Βασιλική μου δεν ζήτησε ποτέ και τίποτε. Δεν νευρίασε ποτέ! Δεν είχε λόγο αρνητικό για κανέναν. Δεν επιθύμησε

παρά μόνον να στηρίζει ποικιλότητα το παιδί της, τα αξιολάτρευτα εγγόνια της, τα δισέγγονά της και όποιον είχε ανάγκη προστασίας, βοήθειας και αγκαλιάς. Αξιοπρεπής, πάντα καλοπροαίρετη, δοτική, έφτασε τα -99- ...σχεδιάζαμε να κάνουμε γιορτή σε λίγες μέρες ατενίζοντας τόσο κοντά τα 100 χρόνια της!... με την οικογένεια να την φροντίζει με αγάπη, ηθικά, ψυχικά, γιατί νοητικά τηρουμένων των χρονικών αναλογιών, είναι-ήταν μια χαρά!!! ...και χαιρόταν όταν είχε δίπλα της ανθρώπους χαμογελαστούς!

Κοριτσάκια της ήταν οι κοπελιές που μπαινόβγαιναν στο σπίτι και παροιμιώδες το νοιάξιμό της για τα κεράσματα, τη χόρτασή τους και τη ζεστασιά της ψυχής τους!

Κι εγώ να τη ζεστάνω ήθελα όταν της φόρεσα σακκάκι μεσοκαλόκαιρο, να μην μου κρυώσει στο επέκεινα...

...γιατί ο συμβιβασμός με τον θάνατο, είναι η πιο σκληρή εμπειρία μας, αφού τερματίζει μια ζωή, όχι όμως και την σχέση μας που συνεχίζεται με εικόνες και μνήμες, που αποτελούν την κληρονομιά και την ταυτότητά μας!!!

*Σε λάτρεψα μανούλα μου,
η Κατερίνα σου-το παιδάκι σου!
Ραφήνα 25 / 09 / 2025.*

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας, Εκπαιδευτικός

Αντίο Κυρία Βασιλική!

Το 49^ο τεύχος του περιοδικού «ΤΑνάβλεμμα» είναι αφιερωμένο στη μνήμη μιας γλυκιάς μανούλας του ΛΕΡ. Στη Βασιλική Σιούτα, τη μητέρα της αγαπημένης μας Κατερίνας Σιούτα Παπαδοπούλου, ενός από τα παλαιότερα μέλη του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας και τ. μέλους του Δ.Σ. Θα τη θυμόμαστε πάντα ως σεμνή, υποστηρικτική παρουσία, γενναιοδωρη, γλυκομίλητη και ενθαρρυντική σε κάθε στιγμή της ζωής του ΛΕΡ. Όρθια και δραστήρια μέχρι τα βαθιά της γεράματα. Μια πραγματική κυρία που άφησε το στίγμα του ήθους της στην οικογένεια του ΛΕΡ.

Αντίο κυρία Βασιλική από όλες τις Λυκειάδες, που τόσο αγαπήσατε!

στην Τήνο...

Γράφει η Σωσώ Λέου, Γεν. Γραμματέας και υπεύθυνη της χορωδίας παραδοσιακών τραγουδιών του ΛΕΡ

Η χορωδία του ΛΕΡ

Στο 9^ο Φεστιβάλ Θρησκευτικής & Παραδοσιακής Μουσικής

Η Τήνος, το νησί της Μεγαλόχαρης, υποδέχθηκε την χορωδία παραδοσιακών τραγουδιών του ΛΕΡ, το τριήμερο 4-6 Απριλίου 2025, όπου προσκλήθηκε να συμμετάσχει στο 9ο Φεστιβάλ Θρησκευτικής & Παραδοσιακής μουσικής, που διοργανώνεται εκεί, κάθε χρόνο, από την UNESCO Πειραιώς και Νήσων.

Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στην αίθουσα του Ιδρύματος Τηνιακού Πολιτισμού, το Σάββατο, 5/4/2025 και την παρακολούθησαν, ο Πρόεδρος της UNESCO, κ. Ιωάννης Μαρωνίτης, εκπρόσωποι του Δήμου και τοπικών φορέων και πολυπληθές ακροατήριο.

Οι χορωδοί, υπό την διεύθυνση και συνοδευόμενοι μουσικά, από τον καταξιωμένο μάεστρο και δάσκαλό τους Χρίστο Τσιαμούλη στο ούτι και τους εξαιρετικούς μουσικούς Κυριάκο Γκουβέντα στο βιολί και Γεωργία Λίτσα στο σαντούρι, έδωσαν τον καλύτερό τους εαυτό ερμηνεύοντας παραδοσιακά τραγούδια αφιερωμένα, κυρίως, στην Παναγιά εισπράττοντας τον θαυμασμό και το ενθουσιώδες χειροκρότημα του κοινού.

*Παναγία Πορταΐτισσα, μεγαλομάτα,
Κυρά του Άθω και του Αιγαίου πελάγους,
της Ελλάδας όλης, Παντοβασίλισσα,*

τραγούδησαν, μεταξύ, άλλων, με ιδιαίτερο πάθος και συγκίνηση, τα μέλη της χορωδίας, από το τραγούδι ΠΑΝΤΟΒΑΣΙΛΙΣΣΑ, που παραπέμπουν συνειρμικά στην πολιούχο της Ραφήνας, γράφτηκαν από τον Αγιορείτη Γέροντα Μωυσή και

μελοποιήθηκαν από τον αγαπημένο μας δάσκαλο Χρίστο Τσιαμούλη.

Το πρόγραμμα της εξόρμησής μας εμπλουτίστηκε με την επίσκεψη-προσκύνημα στη Μονή της Αγίας Πελαγίας, την περιήγηση στα πανέμορφα χωριά της ενδοχώρας του νησιού, τον Βώλακα με το απόκοσμο, ηφαιστιογενές τοπίο του, τον Πύργο των καλλιτεχνών με την πανέμορφη πλατεία του, τον Πάνορμο με την υπέροχη παραλία του κλη, την ξενάγηση στην έκθεση των έργων του σπουδαίου τηνιακού γλύπτη Γιαννούλη Χαλεπά στο Ίδρυμα Τηνιακού Πολιτισμού και την παρακολούθηση της κατανυκτικής λειτουργίας του Ακάθιστου Ύμνου το βράδυ της Παρασκευής στον Ιερό Ναό της Μεγαλόχαρης.

Το τριήμερο ολοκληρώθηκε με επίσκεψη στους εκθεσιακούς χώρους στον περίβολο του Ιερού Ναού και σύντομο σεργιάνι στην αγορά και στα γραφικά σοκάκια της Χώρας με τα μαγαζάκια και τα μεζεδοπωλεία.

Η χορωδία επέστρεψε με τις βαλίτσες της γεμάτες συγκινητικές εικόνες, πλούσιες εμπειρίες, ωραίες αναμνήσεις και βαθειά ικανοποίηση για το σπουδαίο έργο που επιτελεί ως πρεσβευτής της μουσικής παράδοσης του τόπου μας.

Ευχαριστίες οφείλονται στο ΔΣ του ΛΕΡ για την στήριξη της δράσης αυτής, την UNESCO Πειραιώς και Νήσων και την Καλλιτεχνική Διευθύντρια του Φεστιβάλ και Διευθύντρια Μουσικής - Χορωδιών ομίλου ΟΥΝΕΣΚΟ κ. Εύα Βασιλοπούλου για την πρόσκληση και την όλη διοργάνωση.

- τα αδώνια μυστήρια -

Γράφει η Αναστασία Κάλφογλου, τ. Αντιπρόεδρος του ΛΕΡ

...από τα αρχαιοελληνικά «Αδώνια» στα σύγχρονα παραδοσιακά έθιμα...

Το πρόβλημα της ιστορικής συνέχειας, της διαδοχής και της πολιτιστικής κληρονομιάς των Νεοελλήνων έχει απασχολήσει τους ιστορικούς που προσπάθησαν κατά καιρούς με επιχειρήματα να εδραιώσουν μια αδιάλειπτη συνέχεια. Μια νοητή συνέχεια υπάρχει και θα υπάρχει δένοντας τη γλώσσα και τη θρησκεία και διανύοντας μέσα από μύθους και παραδόσεις την άρρηκτη σύνδεση του αρχέγονου με το νεωτερικό. Αναμφισβήτητο από το αισχύλειο «**Ιτε παῖδες Ἑλλήνων**», το βυζαντινό «**Τη υπερμάχῳ στρατηγῷ τα νικητήρια**», και το «**η ρωμιοσύνη κάθεται στα γόνατα της Παναγιάς**» του Σεφέρη, είναι μια πραγματικότητα που συνεχίζει να διασώζεται μέχρι σήμερα στα λαϊκά μας δρώμενα. Εύλογο παράδειγμα η τελετή των Αδωνίων στην αρχαία Ελλάδα και το κατάλοιπό της στην αναβίωση του εθίμου του **Λειδινού** στην Κυψέλη Αίγινας και όχι μόνο.

Το έναυσμα για το κείμενο, μου το έδωσε η έκθεση «**Κυκλαδίτισσες**», στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, μια έκθεση αφιερωμένη στις γυναίκες και στον πολυδιάστατο ρόλο τους. Η θρησκευτική ζωή στην αρχαία Ελλάδα παρείχε μοναδική διέξοδο για τη γυναικεία δράση. Οι γυναίκες αποτελούσαν αναπόσπαστο κομμάτι πολλών θρησκευτικών πρακτικών και η συμμετοχή τους σε δημόσιες γιορτές και τελετές τούς επέτρεπε, να ασκούν επιρροή στη δημόσια ζωή. Τα Ελευσίνια Μυστήρια, αλλά κυρίως οι γιορτές των Θεσμοφορίων και των Αδωνίων, γιορτές που εστίαζαν στη γονιμότητα και την αναγέννηση της φύσης προσέφεραν εξέχοντες ρόλους στις γυναίκες.

Τα **Αδώνια** ήταν ετήσια γιορτή σε ανάμνηση του θανάτου και της ανάστασης του Άδωνι σε πολλές πόλεις στην Αρχαία Ελλάδα. Ο θάνατος και η ανάσταση του Άδωνι είχε σχέση με τον ετήσιο κύκλο της βλάστησης και της καρποφορίας.

Οι πρώτες ημέρες της γιορτής (αφανισμός) ήταν πένθιμες. Οι γυναίκες, που μόνο αυτές έπαιρναν μέρος στη γιορτή, είχαν την επιμέλεια της κηδείας του θεού και θρηνούσαν το χαμό του μπροστά σε δύο νεκροκρέβατα που ήταν τοποθετημένα στις εισόδους των σπιτιών. Με λυμένα μαλλιά και γυμνόσπητες έμφελαν πένθιμους ύμνους με τη συνοδεία αυλού. Γνωστός ο ύμνος «**Επιτάφιος του Αδωνίδος**» του Βίωνος Σμυρναίου.

*Στο πορφυρό στρώσίδι σου πια μην κοιμάσαι, Κύρη·
δύστηνχ, σήκω, φόρεσε τα μαύρα, στηθοδόρσου
και λέγε σε όλους: «Χάθηκε, αχ, ο Άδωνης ο ωραίος.»
Θρηνώ τον Άδωνη, θρηνούν και οι Έρωτες μαζί μου.*

Πάνω στα νεκροκρέβατα έβαζαν ξύλινα ή πήλινα ομοιώματα του Άδωνι. Γύρω από τα ειδώλια τοποθετούσαν τους "κήπους του Άδωνι" δηλαδή γλάστρες με φυτά που αναπτύσσονταν γρήγορα, τα οποία αργότερα τοποθετούσαν πάνω στις στέγες των σπιτιών, για να μεγαλώσουν με τη βοήθεια του ήλιου. Η ανάπτυξη των φυτών αποτελούσε σημάδι της ανάστασης του Θεού. Γύρω από το νεκροκρέβατο τοποθετούσαν καρπούς, φαγητά από αλεύρι, μέλι και λάδι, μυροδοχεία, γλάστρες με μάρθαο, γλυκάνισο κ.α. Το πρωί της επόμενης μέρας, πετούσαν τα ομοιώματα του θεού σε πηγές ή σε ποτάμια. Μετά την πάροδο των πένθιμων ημερών, οι γυναίκες γιόρταζαν με ξέφρενη και οργιαστική χαρά την ανάσταση του Άδωνι (εύρεσις) με χορούς και πλούσια γεύματα.

Κατάλοιπα των Αδωνίων είναι το έθιμο του **Ζαφείρη**, στο Ζαγόρι της Ηπείρου. Τελείται την Πρωτομαγιά, για την ανάσταση της φύσης. Ένα αγόρι κάνει τάχα ότι πέθανε. Τα κορίτσια τον ραίνουν με λουλούδια και τον μοιρολογούν με το τραγούδι του Ζαφείρη, αντίστοιχο του ύμνου του Αδωνίδος,

*Για ιδέστε νιο που ξάπλωσα, για ιδέστε κυπαρίσσι!
Δε σειέται, δε λυίζεται, δε σέρν' τη λεβεντιά του.
Ποιος σ' όκοψε τις ρίζες σου και στέγνωσ' η κορφή σου;
Τι μ' όκαμες, λεβέντη μου, τι μόκαμες, ψυχή μου!
Μήνα 'ναι και χινόπωρος, μήνα 'ναι και χειμώνας;
Τώρα ν' έρθεν η άνοιξη ν' έρθεν το καλοκαίρι,
παίρνουν κι ανθίζουν τα κλαδιά κ' οι κάμποι λουλουδίζουν...
...κ' εσύ, μωρέ λεβέντη μου, μέσας στη γη τη μαύρη,
πού να σε σιστής, να λυίστής, να σύρς τη λεβεντιά σου;
Ξεσφάλισε τα μάτια σου! και ο «Ζαφείρης» ξαφνικά
σηκωνόταν. Ακολουθούσαν γλέντια, χοροί και τραγούδια.*

Άλλο ένα κατάλοιπο που επιβιώνει μέχρι σήμερα στην Αίγινα είναι ο **Λειδινός**. Ένα αγροτικό, φαλλικό έθιμο, με συμβολικό χαρακτήρα που αναβιώνει στην Κυψέλη Αίγινας, την ημέρα του Σταυρού. Οι γυναίκες φτιάχνουν το Λειδινό, έναν αγρότη σε φυσικό μέγεθος παραγεμισμένο με άχυρο. Το κεφάλι του είναι ένα αιγινίτικο κανάτι με χαρακτηριστικά ζωγραφισμένα με κάρβουνο. Στο κεφάλι φορά τραγιάσκα. Απαραίτητο συμπλήρωμα τα σύμβολα της αναπαραγωγής, τα γεννητικά όργανα, ένα ξύλινο γουδοχέρι (φαλλός) και δυο ρόδια (πολυσπόρια). Ξαπλωμένος πάνω σε ξύλινο τραπέζι, τον στολίζουν με λουλούδια και στο πλάι του τοποθετούν ξύλινα πιάτα με στάρι, κόλλυβα, ρόδια, μύγδαλα, σταφίδες, στραγάλια, φακές και κριθάρι. Στη συνέχεια αρχίζει το μοιρολόγι από μαντηλοφορεμένες Αιγινίτισσες. Στην περιφορά για την ταφή συμμετέχουν και παιδιά κρατώντας καλάμια για κεριά, λουλούδια και φλόμπουρα με μαντίλια στην κορφή. Ακολουθεί ενταφιασμός σε χωράφι. Σε τρεις μέρες τον ξεθάβουν και λένε «Αναστήθηκε ο Λειδινός». Το βράδυ οι γυναίκες μοιράζουν κριθίνες κουλούρες, μεζέδες, κρασί και ξεκινά γλέντι με τοπικούς χορούς και τραγούδια.

Αναγνωρίζουμε ότι ο Ελληνισμός δέχτηκε κατά καιρούς ξένες επιρροές από ξένες παραδόσεις και έθιμα κυρίως τις εποχές της σκλαβιάς και του πνευματικού αποκλεισμού, αλλά με οδηγό τη γλώσσα τις μετουσίωσε με τους μύθους και τα κλασσικά διδάγματα και δημιούργησε τη νεοελληνική παράδοση που τιμούμε και αναβιώνουμε.

ΠΗΓΕΣ: • Γυναικών Λατρείες, Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών 2009

• Το όμορφο δεν είναι παρά η αρχή του Τρομερού, Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης 2010 • Φωτογραφίες, Διαδίκτυο

το ΛΕΡ στη Μεγάλη Ελλάδα

- συναντώντας τις ελληνόφωνες ρίζες της Κάτω Ιταλίας -

Ξεκινήσαμε το ταξίδι μας στην Κάτω Ιταλία με τον γνώριμο ενθουσιασμό που μας συνοδεύει σε κάθε «αποστολή» του ΛΕΡ στο εξωτερικό. Μα μόλις φτάσαμε, τα συναισθήματα έγιναν πιο σύνθετα, πιο έντονα, πιο ουσιαστικά. Γιατί η πρώτη πινακίδα στον δρόμο, εκτός από ιταλικά, έγραφε και «Καλώς ήλθατε». Στα Ελληνικά. Και τότε, αυθόρμητα στις καρδιές μας, η «αποστολή» μεταφορτώθηκε σε «προσκύνημα». Δεν πηγαίναμε πια, για να γνωρίσουμε. Πηγαίναμε για να συναντήσουμε. Να στήσουμε μια γέφυρα μεταξύ της Κάτω Ιταλίας και της Ελλάδας. Με ανθρώπους που παλεύουν να κρατήσουν ζωντανή την ελληνικότητα, το κοινό μας πολιτιστικό παρελθόν. Ανθρώπους ευγνώμονες και περήφανους για τις ρίζες τους. Κι εκεί ακριβώς είναι η διαφορά: Άλλο είναι να ακούς ελληνικά σε μια ξένη χώρα και άλλο να τα ακούς στα χωριά της Μεγάλης Ελλάδας. Εκεί ακούς την φωνή της ιστορίας, την συνέχεια ενός πολιτισμού που αρνείται να σβήσει. Βλέπεις και νιώθεις την διαχρονικότητα, την αδιάλειπτη συνέχεια της ελληνικής παρουσίας που ξεκίνησε χιλιάδες χρόνια πριν, που ανθίσταται στον χρόνο και την παγκοσμιοποίηση. Συγκινείσαι, όταν ο 78χρονος Γκαϊτάνο σου λέει «είναι πολύ ωραία γλώσσα η ελληνική. Μια μουσική, μια μελωδία είναι να την ακούσεις να την μιλούν». Ή όταν σου εξομολογούνται οι ντόπιοι: «Δεν έρχονται πολλοί τουρίστες. Έλληνες όμως έρχονται. Εσάς όμως, δεν σας θέλουμε να έρχετε σαν τουρίστες, αλλά σαν αδέρφια μας». Οι μέρες μας στην Κάτω Ιταλία γέμισαν με ανεξίτηλες εμπειρίες και εικόνες.

Η **Ματέρα**, κατοικημένη από την παλαιολιθική εποχή, με τα αρχαία υποσκαφα σπίτια, είναι μνημείο ανθρώπινες επιμονής και φτώχειας. Το μαύρο ψωμί

των εργατών ήταν φτιαγμένο κάποτε και από καμένο στάρι, τότε που οι αρχοντάδες έκαιγαν ακόμα και τα απομεινάρια του αλωνίσματος για να τους κρατούν υπόδουλους. Η «ντροπή της Ιταλίας» όμως αναγεννήθηκε σε μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, με θαυμαστά κτίρια και ναούς.

Η **Στερνατία**, θεμελιωμένη από Έλληνες αποίκους, με τα λιοτρίβια της, τον δραστήριο Σύλλογο των ελληνόφωνων και το Κέντρο Μελέτης ΧΩΡΑΜΑ όπου μας καλοδέχθηκαν, μας μίλησαν για την ζωή τους και μας τραγούδησαν. Όλα στα «γκρεκάνικα» την δική τους ελληνική γλώσσα.

Ο **Τάραντας**, μια από τις σπουδαιότερες αποικίες των Ελλήνων στην Μεσόγειο, η μοναδική που δημιουργήθηκε από την Σπάρτη. Το επιβλητικό αρχαιολογικό μουσείο, με τα κοσμήματα, τα αγάλματα και τα κεραμικά του, μαρτυρούν τον πλούτο και την καλλιτεχνική ακμή της πόλης, συνδέοντας το παρελθόν με την ζωντανή ελληνόφωνη παράδοση του σήμερα. Η παλιά πόλη, με τα στενά σοκάκια και τ' αρχοντικά, αφηγείται αιώνες ιστορίας.

Το **Οτράντο**, το αρχαίο λιμάνι της Υδρούσας, στραμμένο προς την Ανατολή, υπήρξε σταυροδρόμι λαών και πίστewν. Ο Καθεδρικός ναός του κοσμεί το περίφημο ψηφιδωτό δάπεδο του 12ου αιώνα, το μεγαλύτερο στην Ευρώπη. Ιδιαίτερη συ-

γκίνηση προκάλεσε η εκκλησία της Παναγίας των Μαρτύρων, αφιερωμένη στους οκτακόσιους κατοίκους που σφαγιάστηκαν από τους Τούρκους το 1480, υπερασπιζόμενοι την πίστη και την πατρίδα τους.

Η **Καλημέρα**, στην καρδιά του Σαλέντο, διαφυλάσσει με σεβασμό και αγάπη την γλώσσα και τα ήθη των Griko. Οι δρόμοι της πόλης, είχαν παντού επιγραφές στα ελληνικά!

και παράδοση

Η **Καλλίπολη**, η «Όμορφη πόλη» είναι ένας τόπος όπου το ελληνικό πνεύμα συναντά το ιταλικό μπαρόκ. Το ελληνικό σιντριβάνι (Fontana Greca-3ος αι. π.Χ), το κάστρο, ο Καθεδρικός Ναός, το υπόγειο λιοτριβί, συνθέτουν μια ατμόσφαιρα που είναι τόσο αρχαία όσο και ζωντανή!

Το **Μπάρι**, από αρχαίο ελληνικό λιμάνι, έγινε σημαντικό μεσαιωνικό κέντρο εμπορίου και πίστης. Στην Βασιλική του Αγίου Νικολάου προσκυνήσαμε με ευλάβεια τα λείψανα του Αγίου Νικολάου, του προστάτη των ναυτικών.

Το «παραμυθένιο» **Αλμπερομπέλο**, με τους χαρακτηριστικούς τρούλους των σπιτιών του, κρύβει μια εντυπωσιακή ιστορία: Οι σκεπές κτιζόντουσαν χωρίς κονίαμα για να καταδαφίζονται εύκολα, ώστε να αποφεύγεται η φορολογία στις κατοικίες! Έτσι, όταν πλησίαζαν οι φορολογικοί ελεγκτές, έβρισκαν μόνο σωρούς από πέτρες! Μόλις έφευγαν, οι κάτοικοι επανασυναρμολογούσαν τα σπίτια τους!

Το **Λέτσε**, ύμνος στην τέχνη του Μπαρόκ, αναδύθηκε από την τοπική χρυσαφένια πέτρα της περιοχής. Μια πόλη ζωντανό μουσείο τέχνης και αρχιτεκτονικής. Ο μύθος λέει ότι ιδρύθηκε το 1200 π.Χ. από απόγονο του Μίνωα.

Είχαμε την χαρά να μάθουμε τους περίφημους τοπικούς, παραδοσιακούς χορούς **Πίτσικα** και **Ταραντέλα**. Η Ταραντέλα

πήρε την ονομασία της από την δηλητηριώδη αράχνη, που όταν τσιμπούσε κάποιον, το δηλητήριο τον έκανε να χοροπηδάει σαν τρελός. Η ιστορία λέει ότι οι νέοι μιμήθηκαν αυτές τις έντονες κινήσεις και δημιούργησαν τους χορούς Πίτσικα και Ταραντέλα. Χοροί παιχνιδιάρικοι, σε γρήγορους, ζωηρούς ρυθμούς. Μέσα απ' αυτούς τους χορούς, οι νέοι είχαν την ευκαιρία να πλησιάζονται, να κρυφοφλερτάρουν και να ερωτεύονται!

Χορέψαμε ελληνικούς χορούς στο Castrignano de' Greci, το Καστράκι των Ελλήνων. Αντίδωρο στην φιλοξενία και την εγκαρδιότητα που μας έδειξαν όλοι οι κάτοικοι των ελληνόφωνων χωριών. Με τις παραδοσιακές μας φορεσιές και τους χορούς μας ταξιδέψαμε τους ντόπιους σε πολλά μέρη της Ελλάδας. Αποχαιρετιστήκαμε με την υπόσχεση να ξανταμώσουμε, να μην αφήσουμε να πέσει στο πηγάδι της λήθης η μακραίωνη ιστορία μας, οι δεσμοί μας, η κοινή μας καταγωγή.

Γυρίσαμε διαφορετικοί. Πνευματικά πλουσιότεροι. Συναισθηματικά πιο υπερήφανοι για την καταγωγή μας και τη ιστορία μας. Γιατί, η Κάτω Ιταλία δεν είναι τόπος. Μόνον όταν την επισκεφθείς, αντιλαμβάνεσαι το ιστορικό βάρος, το βάθος και την σημαντικότητα.

Η **Μεγάλη Ελλάδα** είναι καθρέφτης, όπου η ψυχή της Ελλάδας συνεχίζει να καθρεφτίζεται αθόρυβα, επίμονα και αιώνια.

Αφήγηση: Βαγγελιώ Πανταζή. Επιμέλεια: Ασπασία Μπούρχα

η γυναίκα και η ρόκα της

Μεγάλωσα στην Ήπειρο στο χωριό Ανώγειο, της περιοχής Πρεβέζης. Η οικογένειά μου είχε πολλά παιδιά και με μεγάλη δυσκολία κατάφερνε να εξασφαλίσει τα προς το ζην.

Η γυναίκα, η μάνα, ήταν επιφορτισμένη με την ανατροφή των παιδιών και παράλληλα έπρεπε να δουλεύει και στα χωράφια. Τα παλιά τα χρόνια όλες οι δουλειές πέρναγαν από τα χέρια των γυναικών. Η γυναίκα και η ρόκα της!

Την είχε πάντα μαζί της συνδεδεμένη άρρηκτα με αυτή. Η ρόκα μπορεί να ήταν κεντημένη και περίτεχνη, έργο κάποιου άντρα της οικογένειας, ή πιο απλή, από ένα κλαδί δένδρου.

Η γυναίκα, μα πήγαινε στο χωράφι, μα έκανε τις δουλειές του σπιτιού, μα έχοντας τη βαρέλα στην πλάτη, όταν έφερνε το νερό από την πηγή, μα κουβαλώντας το νεογέννητο παιδί της στην σαρμαντίσα, είχε τη ρόκα στην μασχάλη της.

Γνέθοντας τα στιμόνια και τα υφάδια, έπρεπε να υφάνει τις καραμελωτές, τις μπαστές, τις φλοκιστές για τις ανάγκες του σπιτιού και τα δίμιτα υφαντά για τις φορεσιές των ανδρών και των γυναικών.

Όταν ερχόταν η άνοιξη και οι δουλειές λιγόστευαν, οι γυναίκες έπαιρναν τις ρόκες τους και σεργιανούσαν στη γειτονιά, κουβεντιάζοντας, γελώντας και τραγουδώντας. Πολλές φορές αυτά γίνονταν και τα βράδια. Ήταν τα γνωστά νυχτέρια. Εμείς, τα μικρά κορίτσια, τις ακολουθούσαμε και τις θαυμάζαμε για την αξιοσύνη τους. Ονειρευόμασταν την ώρα που θα μεγαλώσουμε, να πάρουμε και мыς την δική μας ρόκα, να φτιάξουμε τα προικιά μας.

«Το κέντημα είναι γλέντισμα και η ρόκα είναι σεργιάνι κι η σαρμαντίσα κι ο αργαλειός είναι σκλαβιά μεγάλη...»

Γράφει ο Μίλτος Βιτσαρόπουλος, επιχειρηματίας, μέλος της χορωδίας του ΛΕΡ

Τα Σεπτεμβριανά γεγονότα της Πόλης, όπως τα έζησα...

Εκείνο το απόγευμα του Σεπτεμβρη δεν ήτανε σαν τα άλλα. Άκουγα γύρω μου διάφορα. Ότι τους φέρανε από την Ανατολή με καμιόνια (φορτηγά), ότι κρατούσαν ρόπαλα για να σπάσουνε. Ήτανε λέει τσαπουλτζήδες (ηλιατσικαδόροι) και τους μοιράζανε σε όλες τις γειτονιές των Ρωμιών, ακόμη και στα Πριγκηπόνησση και στον Άγιο Στέφανο και στη Βλάχκα.

Ο πατέρας μου ήτανε χλωμός, αμίλητος, δεν καταλάβαινα γιατί - εγώ παιδί δώδεκα χρόνων. Σε λίγο μας είπε:

Να μη μιλάτε ελληνικά και να κλειδώσετε τις πόρτες. Λένε πως είμαστε προδότες και στέλνουμε τα λεφτά μας στην Κύπρο.

Σε λίγο αρχίσαμε να ακούμε εκκωφαντικούς θορύβους από σπασίματα κρυστάλλων. Ο πατέρας μου τυλίγεται σε μια τουρκική σημαία και φωνάζει *Turk Eni, Turk Eni*. Δηλαδή *Τουρκικό Σπίτι*, αλλά με ελληνική προφορά. Του έρχονται μερικά τούβλα, ευτυχώς χωρίς να βρουν τον στόχο τους. Στον ισίο

Η επόμενη ημέρα της καταστροφής.
Κάπως έτσι έβγαζαν ανάμεσα στα χαλάσματα για το απολυτήριό μου.

δόρφο (τον κεντρικό δρόμο) περνούν τα τραμ και σέρνουν υφάσματα μπλε και άσπρα λεπλατημένα από τα ελληνικά καταστήματα και οι Τούρκοι χειροκροτούν.

Μετά από πολλή ώρα οι θόρυβοι από τα σπασίματα και τις λεπλασίες λιγοστεύουν. Προφανώς γιατί οι τσαπουλτζήδες πιάνουν δουλειά σε άλλη ελληνική γειτονιά. Δεν θα περιγράψω τις επόμενες ώρες, εξάλλου τα γεγονότα έχουν περιγραφεί πολλές φορές στη διάρκεια των 70 χρόνων που έχουν περάσει από τότε. Θα πω μόνον τι έζησα παιδί 12 χρόνων την άλλη μέρα.

Το πρωί με λέει η μάνα μου: «πάνε στο μπακάλη το Γεράσιμο να πάρεις 1 κιλό ζάχαρη. Λένε αφού καταστραφίκανε όλα τα μπακάλικα δεν θα βρίσκουμε ούτε ζάχαρη». Πάω στον Γεράσιμο, το μαγαζί γης μαδιάμ. Χυμένα τα λάδια στο δρόμο ανακατωμένα με όσπρια βεβύθια, φασόλια, πιπέρια και μπαχαρικά. Ο Γεράσιμος με ηρησμένα μάτια. Δίπλα ο Κώστος ο μπακάλης το ίδιο. Τρέχω στον Τούρκο το μπακάλη τον Rafet. «Για σένα γκισούρη δεν έχω ζάχαρη, που στέλνετε τα λεφτά σας στην Κύπρο». Προχωρώ λίγο παρακάτω, το χασάπικο του Κυριάκου καταστραμμένο. Το καφενείο του κυρ Μανώλη κατεστραμμένο. Τραπέζια, καρέκλες σπασμένα ανάκατα με τράπουλες, τάβλια, πούλια και φλυτζάνια σπασμένα πεταμένα στο δρόμο. Το ίδιο και στου Τριαντάφυλλου και στου Δημήτρη τις ταβέρνες. Προχωρώ... Ο Άν Δημήτρης λεπλατημένος, το ίδιο και ο Αθλητικός μας Σύλλογος. Ρημαδιό.

Βλέπω ένα παλικάρι του Συλλόγου μας που ήτανε στρατιώτης τότε.

«Χολέβα, είπανε πως μπήκες στον Άη Θανάση (εκκλησία κοντά στον Άγιο Δημήτρη) και έσωσες εικονίσματα, ξεφτέρια, δισκοπότηρα...»

της ρωμιοσύνης...

«Μπράβο ρε, αλήθεια είναι;» Φεύγοντας, και για να δείξω που είμαι και εγώ μεγάλος, του φωνάζω: «Αν σικτίρ» (Ay siktir) στα τουρκικά. Σημειώνω η λέξη αυτή είναι πολύ βαριά, πολύ προσβλητική για τους Τούρκους. Ορμάει επάνω μου ένας ζανταρμάς (χωροφύλακας) θεόρατος και αρχίζει να με χτυπάει.

«Ulan pezevenk seni oldurecegim» (Ρε πεζεβέγγη θα σε σκοτώσω) πώς τολμάς να πεις σ' έναν Τούρκο στρατιώτη «Ay siktir», θα σε πνίξω. Με πιάνει από τον λαιμό μου και τον σφίγγει. Αυτό το σφίξιμο το αισθάνομαι ακόμη στα 83 μου χρόνια. Ορμάει ο Χολέβας και με ελευθερώνει από το σφίξιμο του ζανταρμά.

«Birak ulan cocugu arkadasimdir»

(Ασ' το βρε το παιδί, είναι φίλος μου).

Γυρνάω στο σπίτι χωρίς να βρω ζάχαρη. Στο δρόμο κάποιοι χωριάτες Τούρκοι φορούσαν χρυσά ρολόγια, ολοκαίνουργια λουστρίνια παπούτσια, αντί για τραγιάσκες, ρεμπούμπλικες. Στα παιδικά μου μάτια ένα κωμικό θέαμα, σαν μασκαράδες.

Στο σπίτι είχανε μαζευτεί οι συγγενείς και μιλούσανε σιγά, φοβισμένα. Λέει σε μια στιγμή ο παππούς μου ο Βαγγέλης:

«Το φωτογραφείο του Χατζηπάρα (Foto Sehir)

το κάνανε κόσκινο, μόνο ντουβάρια μείνανε»

Εγώ όμως είχα δώσει πριν 2 ημέρες το απολυτήριό μου της Αστικής Σχολής Ταταούλων να το φωτογραφήσει στου Χατζηπάρα, γιατί το πρωτότυπο θα το έδινα σε μια εβδομάδα στη γραμματεία της Μεγάλης Σχολής του Γένους, για να κάνω την εγγραφή μου στην πρώτη Γυμνασίου. Με το παιδικό μου θάρρος που νομίζω ότι μου έμεινε και στα γεράματα, παίρνω τους δρόμους ποδαράτο, γιατί είχε κηρυχθεί Στρατιωτικός Νόμος για τον φόβο σφαγών και συγκοινωνίες δεν λειτουργούσαν. Στο Pangalti, το καταπληκτικό ζαχαροπλαστείο High Life (Χαϊ Λάιφ) του Σίμα με τις ωραίες Soup Anglais και τα φανταστικά profiterole που τρώγαμε μετά το σινεμά της Κυριακής, ρημαγμένο, κατεστραμμένο. Πουθενά ο Σίμας. Φθάνω στη μεγάλη οδό του Πέρα (Istikbal caddesi).

Δεν θα σας περιγράψω αυτά που είδα. Έχουνε περιγραφεί πολλές φορές από τότε εξάλλου και μένα δεν μου είναι εύκολο να τα περιγράψω. Φθάνω στο φωτογραφείο του Χατζηπάρα (Foto Sehir). Ντουβάρια μόνο, πέτρες και στο πάτωμα τούφες από σχισμένες φωτογραφίες. Κανείς να μου πει τίποτα για το απολυτήριό μου – diploma το λέγανε οι Τούρκοι. Τι κάνουμε τώρα;

Μένω έτσι χαμένος μέσα στα συντρίμια. Σε μία στιγμή διακρίνω ένα κίτρινο κομμάτι σχισμένο χαρτί. Διαβάζω «Kurtulus Rum Ilk okulu» δηλαδή Ρωμαίικη Σχολή Ταταούλων. Και αρχίζω να μαζεύω ό,τι απέμεινε. Βρήκα μερικά κομματάκια ανάμεσα σε σπασμένα τζάμια, πέτρες και τούβλα. Η μανία τους είχε φθάσει μέχρι το απολυτήριό μου. Το είχανε κάνει κόσκινο. Το πως γύρισα το βράδυ στο σπίτι με τα σχισμένα κομματάκια δεν μπορώ να το περιγράψω.

Όμως, τι γίνεται; Εγώ πλέον δεν έχω απολυτήριο για να εγγραφώ στη Σχολή. Μου λένε πρέπει να πας στο Υπουργείο Παιδείας (Maarif vekaleti), για να βγάλεις καινούριο. Πάλι με την άγνοια ενός παιδιού τρέχω την άλλη μέρα στο Υπουργείο Παιδείας, κοντά στην Αγία Σοφία,

Ιούνιος 1955:

Η τελετή της απονομής των απολυτηρίων της Αστικής Σχολής (Δημοτικού Ταταούλων). Δίπλα μου διακρίνεται ο δάσκαλός μου Καραχανίδης. Πίσω ο Διευθυντής Παιδείας και αριστερά ο Θανάσης Δημητριάδης, δυναμικό στέλεχος του αθλητικού μας συλλόγου. Ποιός θα περίμενε ότι το απολυτήριό μου σε 2 μήνες θα σκίζόταν από τους φανατισμένους σε πολλά κομμάτια, όπως η Ρωμιοσύνη της Πόλης.

με τα σχισμένα κομματάκια. Ρωτάω από γραφείο σε γραφείο. Κανείς δεν ήξερε ή δεν ήθελε να μου πει τίποτα. Κάθομαι σε ένα παγκάκι με τα κομμένα χαρτιά και με πιάνουνε τα κλάματα. Δίπλα μου μια κυρία – Yildiz hanım άκουσα να τη φωνάζουν που σημαίνει Αστέρη στα τουρκικά.

«Τι γυρεύεις εδώ αγοράκι;»

(Ne ariyorsun burda cocugum)

Της εξηγώ το πρόβλημά μου.

«Φύγε τώρα και έλα σε 2 ημέρες».

Και το φρόντισε και ξαναπήρα το καινούργιο απολυτήριο και πήγα αυτή τη φορά στο Foto Sumer του Μπουρσούτη, που είχε γλυτώσει από την μανία εκείνης της νύχτας. Και το φωτογράφισα και το έχω ακόμη για ενθύμιο αφού το πρωτότυπο το έδωσα σε μια εβδομάδα στην Γραμματεία της Μεγάλης Σχολής του Γένους. Μετά από 6 χρόνια, όταν ήλθα στην Ελλάδα, βρήκα τον Χατζηπάρα στην Πλατεία Κάνιγγος με ένα ωραίο Φωτογραφείο. Πήγα και έβγαλα 2 φωτογραφίες, για να κάνω την εγγραφή μου στη Φαρμακευτική. Τα είπαμε λίγο. Σαν να μην είχε συμβεί τίποτα.

Βλέπεις η ζωή συνεχίζεται και δεν ξεύρεις πότε το Καλό αστέρι θα φωτίσει τον δρόμο σου.

Καραμανία, Καραμανλήδες, Καραμανλίδικα

Μετά την καθοριστική ήττα του Βυζαντινού στρατού, που διοικούσε ο αυτοκράτορας Διογένης, από τους Σελτζούκους Τούρκους στο Μαντζικέρτ, στα ανατολικά σύνορα της Μικράς Ασίας, το 1071, ιδρύθηκε το 1077, από τους Σελτζούκους, στην Κεντροανατολική Μικρά Ασία, το **Σουλτανάτο του Ρουμ** ή Σουλτανάτο του Ικονίου. Πρώτη πρωτεύουσα του Σουλτανάτου ήταν η Νίκαια και αργότερα το Ικόνιο.

Η εξασθένηση του αμυντικού συστήματος και οι διοικητικές αδυναμίες, με τις εμφύλιες διαμάχες του Βυζαντίου, επιτρέπουν τις εισβολές από τα βορειοανατολικά στα Βυζαντινά εδάφη και διαφόρων άλλων Τουρκομανικών νομαδικών φυλών Ογούζων, που προέρχονται από την περιοχή των Αλταϊών ορέων της κεντρικής Ασίας. Οι φυλές αυτές έχουν σκληροτράχηλους, αδίστακτους και ληστρικούς πολεμιστές. Διάφοροι κλάδοι των φυλών αυτών κατορθώνουν να καταλάβουν και να εγκατασταθούν σε διάφορες περιοχές, αρχικά στις ανατολικές, της Μικράς Ασίας, από τον 11^ο αιώνα. Με την πάροδο των χρόνων δημιουργούν μικρά ημιανεξάρτητα ή αυτόνομα κρατίδια, τα οποία ονομάζονται **εμιράτα** ή **μπεϊλίκια**. Τα εμιράτα διοικούνταν από τον ισχυρότερο φύλαρχο και βρίσκονταν σε συνεχείς πολέμους είτε μεταξύ τους είτε με τους Βυζαντινούς είτε με τους Σελτζούκους.

Τον 13^ο αιώνα έως τον 14^ο και μετά την κατάρρευση του σουλτανάτου του Ρουμ, που κατελήφθη από τους Μογγόλους, έχουν δημιουργηθεί στη Μικρά Ασία γύρω στα τριάντα

Τουρκομανικά εμιράτα, για μικρότερο ή μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Ένα από τα εμιράτα αυτά είναι και το εμιράτο του Καραμάν, ένα από τα μεγαλύτερα και ισχυρότερα εμιράτα. Το εμιράτο αυτό πήρε το όνομά του από το φύλαρχο μιας φυλής Τουρκομάνων Ογούζων, τον Karım al Dīn Karaman, στα μέσα του 13^{ου} αιώνα. Τα πρώτα εδάφη του εμιράτου βρίσκονται στις πλαγιές του Ταύρου της Κιλικίας και της Ισαυρίας και ήταν αρχικά υπό την εξουσία των Σελτζούκων, αλλά γρήγορα ανεξαρτητοποιήθηκαν. Εγκατέστησαν την πρωτεύουσά τους στα αρχαία Λάρανδα, τα οποία μετονόμασαν σε **Καραμάν** προς τιμήν του αρχηγού τους. Καραμάν σημαίνει ήρωας, γενναίος πολεμιστής στα τουρκικά. Η πόλη Καραμάν υπάρχει και σήμερα στην Τουρκία. Η περιοχή που καταλάμβανε το εμιράτο ονομάστηκε Καραμανία. Στην ακμή της περιελάμβανε τμήματα της Κιλικίας, Πισιδίας, Παφλαγονίας, Φρυγίας, Καππαδοκίας. Για ένα διάστημα είχε καταλάβει και το Ικόνιο. Οι κάτοικοι του Καραμάν ονομάζονταν Καραμανλήδες καθώς η κατάληξη -λη- στα τουρκικά δηλώνει την καταγωγή, π.χ. Κόνιαλης από το Ικόνιο (Κόνια), Βελεστινλής από το Βελεστίνο. Οι διάδοχοι του Καραμάν είναι οι Καραμανίδες.

Μετά την καταστροφή του 1922 και την έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία στην Ελλάδα, Καραμανλήδες αποκαλούνταν και Μικρασιάτες από άλλες περιοχές.

Το εμιράτο του Καραμάν υπέστη πολλές επιθέσεις από τους Οθωμανούς και ενσωματώθηκε τελικά στην Οθωμανική Αυτοκρατορία από τον Μωάμεθ τον πορθητή.

μικρασιάτικα

Οι κάτοικοι της Βυζαντινής Μ. Ασίας, από τις αρχές του 11^{ου} αιώνα, υπέφεραν πολύ από τις ληστρικές επιδρομές των Τουρκομάνων, τις συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις, τις πιέσεις να εγκαταλείψουν τη θρησκεία τους και τις περιουσίες τους. Οι πιέσεις από τους εμίρηδες αυξήθηκαν τόσο, που πολλοί από τους ορθόδοξους Έλληνες αναγκάστηκαν είτε να εξισλαμισθούν είτε να εγκαταλείψουν τον τόπο τους αναζητώντας ασφάλεια στις ελεύθερες ακόμη περιοχές της Ελλάδας, της Κωνσταντινούπολης και αλλού. Έτσι, από τον 11^ο έως και τον 14^ο αιώνα, επήλθε δραματική αλλοίωση του εθνολογικού και πολιτιστικού χαρακτήρα της Μ. Ασίας προς όφελος των Τούρκων, που έγιναν η πλειοψηφία. Η τουρκική γλώσσα επικράτησε, επιβλήθηκε και με διαταγές της διοίκησης. Ο εμίρης της Καραμανίας Μεχμέτ Καραμάνογλου, από το 1277 απαγόρευσε τη χρήση της Ελληνικής γλώσσας στους δημόσιους χώρους. Οι ελληνορθόδοξοι χρησιμοποιούσαν αναγκαστικά και τις δύο γλώσσες (διγλωσσία). Η υποχρεωτική συμβίωση για αιώνες με την τουρκική πλειοψηφία και οι απαγορεύσεις, οδήγησαν σταδιακά στην εγκατάλειψη της ελληνικής γλώσσας, με την πάροδο των χρόνων, στις περιοχές με μεγάλη τουρκική διείσδυση.

Έτσι, η πλειοψηφία των Ελλήνων ορθόδοξων στο εσωτερικό της Μ. Ασίας, δεν γνώριζε ελληνικά ή γνώριζε τα εντελώς στοιχειώδη. Στις περιοχές των παραλίων η τουρκοφωνία ήταν πιο περιορισμένη και υπήρχαν αρκετές ελληνόφωνες κοινότητες. Η Ελληνική γλώσσα παρέμεινε σαν γλώσσα κύρους, απαραίτητη στην επίσημη διπλωματία της τουρκικής Υψηλής Πύλης της Κωνσταντινούπολης.

Για τους τουρκόφωνους ορθόδοξους της Καραμανίας και της Καππαδοκίας αρχικά επινοήθηκαν τα Καραμανλίδικα, όπως ονομάστηκαν, τα οποία δεν είναι γλώσσα, αλλά η γραφή της τουρκικής γλώσσας με το ελληνικό αλφάβητο. Τότε τα τουρκικά γράφονταν με το αραβικό αλφάβητο που ήταν πολύ δύσκολο να το γνωρίζουν. Το πρώτο γνωστό καραμανλίδικο κείμενο είναι των μέσων του 15^{ου} αιώνα, η ομιλία του πρώτου Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, μετά την Άλωση, Γενναδίου. Το πρώτο έντυπο κυκλοφόρησε το 1718.

Τα καραμανλίδικα διαδόθηκαν ευρύτατα και χρησιμοποιούνταν και από μη τουρκόφωνους σε όλη τη Μ. Ασία. Το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως π.χ. χρησιμοποιούσε τα καραμανλίδικα όταν απευθυνόταν σε ορισμένες τουρκόφωνες ορθόδοξες κοινότητες.

Τα πρώτα καραμανλίδικα κείμενα ήταν κείμενα προσευχών, λειτουργικά και θεολογικά. Μεταφρασμένα στα τούρκικα και γραμμένα με το ελληνικό αλφάβητο, ήταν πλέον κατανοητά και από τους τουρκόφωνους ορθόδοξους. Αυτό είχε αποτέλεσμα την ενίσχυση της χριστιανικής συνείδησης, την θερμότερη συμμετοχή στις θρησκευτικές τελετουργίες και την ενδυνάμωση της εθνικής συνείδησης. Στα καραμανλίδικα βρίσκουμε αφιερωματικές επιγραφές σε εικονίσματα και εκ-

κλησίες. Χρησιμοποιούνταν βέβαια και στην αλληλογραφία, συμφωνίες, εφημερίδες κ.α.

Το 18^ο αιώνα γίνονται περίπου 30 εκδόσεις στα καραμανλίδικα, χαρη στη δραστηριότητα του Σεραφείμ Πισιδίου, μετέπειτα μητροπολίτη Αγκύρας.

Μετά τα πρώτα θρησκευτικά κείμενα ακολούθησαν εκδόσεις, ποικίλων κειμένων, ιστορικών, λογοτεχνικών, λεξικού κ.α. Ο Ευαγγελινός Μισαπλίδης (1820-1890), δημοσιογράφος, ο «Κοραής των τουρκόφωνων Ελλήνων» εξέδωσε το 1851 την εβδομαδιαία εφημερίδα Ανατολή (Αναντολού) στη Σμύρνη και το 1873 στην Κωνσταντινούπολη. Οι εκδόσεις γίνονταν σε τυπογραφεία της Κωνσταντινούπολης, Σμύρνης και Βενετίας. Οι τίτλοι των εκδόσεων από το 1718 έως το 1921 ανέρχονται σε 600 περίπου. Η κυκλοφορία των εντύπων με την καραμανλίδικη γραφή αναζωπύρωσε, επίσης, το ενδιαφέρον για την αρχαία κληρονομιά και την επιθυμία για απόκτηση γνώσεων και παιδείας. Σημειώνουμε την έκδοση στα καραμανλίδικα της Αντιγόνης του Σοφοκλή και του Γερόσταθου του Μελά.

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, μετά τις ευνοϊκότερες διατάξεις της τουρκικής διοίκησης, ιδρύθηκαν πολλά σχολεία από τις ελληνικές κοινότητες, οι οποίες πλήρωναν και όλα τα έξοδα. Στα σχολεία αυτά διδασκόταν και η ελληνική γλώσσα. Έγιναν μεγάλες προσπάθειες, ώστε τα παιδιά να μαθαίνουν από μικρά τα ελληνικά. Πολλές φορές καλούσαν δασκάλους από την Ελλάδα για να διδάξουν σ' αυτά τα κοινοτικά σχολεία. Τα καραμανλίδικα άνοιξαν ένα παράθυρο για γνώση και συνειδητοποίηση της θρησκευτικής ετερότητας και την ένταξη σε ένα εθνικό σύνολο των ορθόδοξων Μικρασιατών, σε αιώνες δύσκολους, που ο ελληνισμός στη Μ. Ασία βρισκόταν κάτω από τον τουρκικό ζυγό.

Όταν οι πρόσφυγες ήλθαν στην Ελλάδα, όσοι ήταν τουρκόφωνοι και όχι μόνο, αντιμετωπίστηκαν από τους γηγενείς με μεγάλη σκωπτική έως και απαξιώτική διάθεση. Τους ήταν άγνωστες οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούσαν οι πρόσφυγες στη Μ. Ασία. Επτακόσια σχεδόν χρόνια ζούσαν υπό την εξουσία των Τούρκων, σε τόπους με τουρκική πλειοψηφία κατοίκων. Οι αυτόχθονες άκουγαν την άγνωστη τουρκική γλώσσα, αλλά αγνοούσαν την ελληνική και ορθόδοξη συνείδηση των προσφύγων. Στην Ελλάδα όλοι μιλούσαν ελληνικά και υπήρχαν τα ελληνικά σχολεία, οπότε τα καραμανλίδικα ήταν άχρηστα πλέον. Έτσι ξεχάστηκαν σύντομα από όλους, αφού είχαν εκπληρώσει τον προορισμό τους, να μην αφήσουν σε χαλεπούς χρόνους, στο απόλυτο σκοτάδι τους τουρκόφωνους Έλληνες ορθόδοξους της Μ. Ασίας.

Το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών έχει δείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την εκδοτική παραγωγή στα καραμανλίδικα και έχει καταλογογραφήσει όλες γνωστές εκδόσεις, από το 1584 έως το 1921. Συγχρόνως, έχει και σημαντική συλλογή από βιβλία αυτής της ειδικής γραμματείας.

στα προσφυγικά

Γράφει η δημοσιογράφος Ελένη Καμάρα

Στα Ταμπούρια του Πειραιά

Στις δυτικές συνοικίες του Πειραιά, τα γνωστά και ως προσφυγικά, Δραπετσώνα, Κερατσίνι, Ταμπούρια, Καμίνια, Κοκκινιά έβρισαν την πρώτη άγκυρα οι πρόσφυγες, μετά τη μικρασιατική καταστροφή, μιας και το λιμάνι του Πειραιά έγινε το μεγαλύτερο πέρασμα στη νότια Ελλάδα, όπου πάτησαν οι, κυνηγημένοι από το οθωμανικό μαχαίρι, Ρωμιοί.

Ο Πειραιάς τότε, πάμπτωχος είχε μετατραπεί από το 1912 έως το 1922 σε ένα στρατιωτικό αγκυροβόλιο ανάμεσα στους βαλκανικούς πολέμους, τον Α' παγκόσμιο πόλεμο και τον εθνικό διχασμό. Όλα τα αξιολόγα δημόσια κτήρια ήταν επιταγμένα για τις πολεμικές ανάγκες. Η πόλη ρακένδυτη μαστιζόταν από την οικονομική κρίση και την έλλειψη υποδομών, προσπαθώντας να δαμάσει την ερημιά των προηγούμενων χρόνων της παρακμής. Σε αυτά τα χώματα το 1922, στη δυτική υποβαθμισμένη γεωγραφικά πλευρά, ένα πολύβουο μείγμα ανθρώπων, μικρασιάτες πρόσφυγες με διαφορετικές κουλτούρες και κοινωνικές τάξεις, αστοί, έμποροι, τεχνίτες, αγρότες έστησαν τα πρώτα παραπήγματα –μικρές παραγκουπόλεις και διεκδίκησαν τη ζωή τους από την αρχή.

Στις αποσκευές τους περιέσωσαν τις μνήμες τους, τις αξίες, τα ιερά κειμήλια, τις εμπειρίες τους, τις παραδόσεις και την κοινωνικότητα που τους ξεχώριζε πολιτισμικά από τους «ντόπιους», τους γηγενείς, που συνάντησαν. Και αυτοί οι «ντόπιοι», οι περισσότεροι πρόσφυγες ήταν κατά μεγάλο ποσοστό από τη νησιωτική Ελλάδα, που, από τα τέλη του 19ου αιώνα, είχαν καταφύγει στο λιμάνι αναζητώντας νέες ευκαιρίες εργασίας και ζωής. Οι δυτικές συνοικίες του Πειραιά με τα προσφυγικά έγιναν ο τόπος- σύμβολο για τη μικρασιατική προσφυγιά και μέχρι σήμερα διατηρούν αυτή τη θέση στην ιστορία του μεγάλου λιμανιού της χώρας.

Τα Ταμπούρια

Στα Ταμπούρια, την ιστορική περιοχή του Πειραιά, οι πρόσφυγες συνάντησαν τους παλαιότερους εποίκους Χιώτες, Ψαρριανούς, Κρητικούς, Κυκλαδίτες, Μανιάτες, που τα χρόνια μετά το 1835 και τις μεγάλες καταστροφές από τους Τούρκους, ακολούθησαν το δρόμο της εσωτερικής προσφυγιάς. Όταν το 1922-23 οι Μικρασιάτες έφτασαν εκεί, βρήκαν αυτές τις μικρές κοινωνίες διαμορφωμένες με τις παραδόσεις και ονομασίες από τους τόπους καταγωγής τους, Υδραίικα, Μανιάτικα, Κρητικά κ.ά. Το νέο αίμα προσφύγων αναμείχθηκε μαζί τους, συμπλήρωσε το ανθρωπινό μωσαϊκό και έγινε ο συνδετικός ιστός ανάμεσά τους.

Ιστορικά, τα Ταμπούρια αναδεικνύονται ως τοπωνύμιο από τα σκάμματα των πρόχειρων οχυρωμάτων –τα ταμπούρια- που κατασκεύασε ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, στη διάρκεια της μάχης του Κερατσινίου το 1827 και τη νικηφόρα απόκρουση του Κιουταχλή, στο πλαίσιο της εκστρατείας απελευθέρωσης της Αθήνας από τους Τούρκους. Μέχρι τότε η περιοχή ήταν γνωστή με το όνομα Ξυλοκερατέα, επειδή ήταν κατάφυτη από χαρουπιές.

Στα Ταμπούρια εγκαταστάθηκαν κυρίως Μικρασιάτες από το Ικόνιο, τη Σμύρνη, την Αττάλεια κ.ά. ως επί το πλείστον από χαμηλές εισοδηματικές τάξεις αλλά και αστοί, όπου έστησαν τη δική τους συνοικία «το όνειρο». Ένα όνειρο που σφυρηλατήθηκε μέσα στο χρόνο διά πυρός και σιδήρου από τις ελλείψεις βασικών υποδομών που ταλαιπώρησαν τις οικογένειες για πολλά χρόνια. «Χάσανε περιουσίες, δουλειές, το έχει τους και βρέθηκαν σε έναν τόπο, που τον ήξεραν σαν μεγάλη πατρίδα, αλλά δεν υπήρχαν κοινά σημεία...». Η Μακρίνα Καλογερά είναι δασκάλα, Ταμπουριώτισσα τρίτης γενιάς με καταγωγή από το Ικόνιο, που μεγάλωσε με τους παππούδες της. «Στα προσφυγικά

του Πειραιά

έπνεε δυνατός μικρασιατικός αέρας, όπως και στους χώρους όπου έβρισκαν δουλειά, ακόμα και στα ταβερνεία όπου έβγαζαν τον καπνό τους. Παρά τις δυσκολίες, με χαμόγελο και τραγούδι κατάφεραν να δημιουργήσουν μία νέα αντίληψη για τη ζωή», αναφέρει η κυρία Καλογερά. Είναι γεγονός ότι η προσφυγική ταυτότητα συσπείρωσε τις οικογένειες, οι οποίες αναμείχθηκαν με τους ντόπιους, αλλά δεν αφομοιώθηκαν. Η συνοχή τους στην κοινωνία, τους χώρους εργασίας, ο ρόλος τους στην οικονομία, η έμπειρη εμπορική τους σκέψη από τις πλούσιες και ποικίλες αγορές της Μικρασίας, η τεχνογνωσία τους σε τομείς που δεν είχαν αναπτυχθεί ακόμη τους έδωσε το προβάδισμα και εδραίωσε ισχυρά την παρουσία τους στις νέες συνθήκες.

Το «στεγαστικό»

Η καταγιστική άφιξη των προσφύγων που απαιτούσε άμεση στέγαση οδήγησε το ανθρώπινο ποτάμι σε σκηνές, αυτοσχέδια παραπήγματα σε αρχαιολογικούς χώρους, σε κοιμητήρια, και λίγο μετά σε κρατικά παραπήγματα, βασισμένα στο Ιπποδάμειο σχέδιο, ευθυγραμμισμένα σε σειρά, με μικρά κενά για χώρους υγιεινής, πλυσταριά και μικρές αλάνες. Στα Ταμπούρια μόνο στήθηκαν 3.000 παραπήγματα. «Ταλαιπωρήθηκαν πολύ, όπως αναφέρει η κυρία Καλογερά. «Οι εικόνες της εποχής αδυνατούν να περιγράψουν τη δυστυχία και την εξαθλίωση μέσα στα τσαντήρια με το πατπτό χώμα και τα δαιδαλώδη χαντάκια με τα δύσοσμα νερά που πλημμύριζαν όταν έβρεχε και άλλα πολλά...». Η εξέλιξή τους σε κατοικίες και η επέκτασή τους μέσα σε μία πόλη που δεν τους περιελάμβανε στο σχέδιό της, βασίστηκε σε σειρά συνεχών διεκδικήσεων. Προερχόμενοι από οργανωμένες κοινωνίες, οι πρόσφυγες ζήτησαν άτοκα δάνεια και οικόπεδα, έφτασαν μάλιστα στο σημείο να επιβάλουν αυθαίρετα ένα νέο τρόπο εγκατάστασης με καταλήψεις γης και ανοικοδόμηση από τους ίδιους, που τους επέτρεπε αξιοπρεπή στέγαση, τα οποία με τον καιρό τους παραχωρήθηκαν. Διεκδίκησαν ποιοτικές συνθήκες διαβίωσης, με διάνοιξη και ασφαλόστρωση δρόμων, δίκτυο ύδρευσης, ηλεκτροδότησης και αποχέτευσης.

Σε αντίθεση με το σχεδιασμό του αστικού Πειραιά στην αριστοκρατική ανατολική πλευρά στα υψώματα της Καστέλας και της Ζέας, περιοχές όπως τα Μανιάτικα κοντά στο λιμάνι γύρω από τον Άγιο Διονύσιο και οι συνοικίες των προσφύγων τοποθετήθηκαν εκτός «νησιού» από το σχέδιο. Τα Ταμπούρια και οι γειτονικοί συνοικισμοί είχαν κοινή μοίρα σε αυτή την πορεία. Για την προσφυγική πλημμυρίδα χτίστηκαν σειρές από διώροφες και πολυώροφες κατοικίες με κάθετα και χιαστί κλιμακοστάσια, χωρίς γειτονική οπτική επαφή σε παράλληλη διάταξη, ακολουθώντας αρχιτεκτονικά πρότυπα του Μεσοπολέμου, ή συστοιχίες σπιτιών με κοινή αυλή για δύο και τρεις οικογένειες, που τις διαμόρφωναν κατά την έμπνευσή τους (Ουρ. Πλέσσα, 2019). Το στεγαστικό παρέμεινε ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα των προσφυγικών τουλάχιστον για πενήντα χρόνια.

Ο Πειραιάς σε τροχιά ανάπτυξης

Μια νέα πόλη αναδυόταν στα δυτικά της πόλης του Πειραιά, το άλλοτε νησί, κατά τον Στράβωνα, το επίγειον των Αθηνών, η σύνδεση με τη θάλασσα, όπως αναφέρει ο Παυσανίας, ή Πόρτο Δράκος ή Δράκον, δηλαδή κάτω από την Αθήνα εις τον γιαλόν. Μέσα στο «φωνακλάδικο» μελίσσι των εργατών του λιμανιού, της βιομηχανίας και των ναυτικών, με πρωταγωνιστές τις τάξεις των μικρασιατών προσφύγων αρχίζει να κτίζεται ο οικονομικός μύθος του Πειραιά, που θα τον αναδείξει σε οικονομική πρωτεύουσα της χώρας. Αν ο Πειραιάς ήταν η ατμομηχανή της ελληνικής οικονομίας, τα εργατικά χέρια των μικρασιατών και ντόπιων μεταναστών έγιναν η ψυχή και η ενέργεια αυτής της μηχανής. «Ο ήχος από το καλέμι και το σφυρί των εργατών του Πειραιά έδινε το ρυθμό της ευημερίας των Αθηνών».

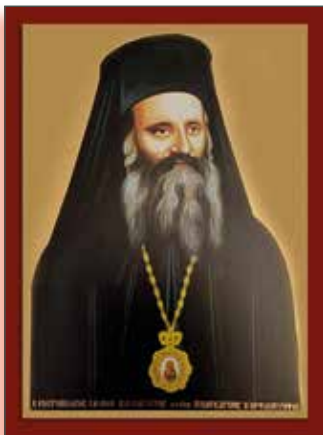
«Υπαναντή» ο πρώτος προσφυγικός ναός στα Ταμπούρια

Παράλληλα, οι Μικρασιότες με την κοσμοπολίτικη κουλτούρα και τη μεγάλη παράδοση άρχισαν να μπολιάζουν την κλειστή κοινωνία των Πειραιωτών με ανατολίτικες μυρωδιές στη γαστρονομία, νέα μουσικά ακούσματα, προοδευτικές αντιλήψεις στην εκπαίδευση, την κοινωνία, νέους κώδικες στη μόδα. Στις προσφυγικές γειτονίες αναπτύχθηκε κάθε είδους εμπορικό αλισβερίσι σε εργαστήρια και καταστήματα, που ζωντάνεψαν τις συνοικίες με έναν αέρα δημιουργίας. Για τους μερακλήδες ειδικά, το «μυστήριο» άρχιζε όταν νύχτωνε στις μικρές ταβέρνες, στα καφέ αμάν, τα στέκια των μουσικών της προσφυγιάς εκεί όπου γινόταν τραγούδι ο πόνος και η ελπίδα, μέσα από τους συρτούς μανέδες και τα στενάγματα από τους ρεμπέτες του Μεσοπολέμου. Από τους κορυφαίους εκπροσώπους, η περίφημη «τετράς του Πειραιά» με τους Γ. Μπάτη, Σ. Παγιουμτζή, Α. Δελιά και τον Ταμπουριώτη Μ. Βαμβακάρη (από τους Συριανούς). Γέννημα θρέμμα Ταμπουριώτες που ξεχώρισαν στις τέχνες και τα γράμματα, ο αριστοφανικός ηθοποιός Θύμιος Καρακατσάνης και ο συγγραφέας Κώστας Μουρσελάς.

στα Ταμπούρια

ο Αρχιερέας της Αγάπης

Με το που έφτασαν οι Μικρασιάτες στα Ταμπούρια άφησαν κατά μέρος τις ψευδαισθήσεις της επιστροφής και ανασκουμπώθηκαν, με πρώτο στόχο τη στέγαση. Μια μορφή που αναδείχθηκε και εμπύχωσε με τη δύναμη και το παράδειγμά της ήταν ο πειραιώτης ιερέας πατέρας Πολύκαρπος. **Ο μετέπειτα επίσκοπος Σιατίστης Σισανίου Κυρός Πολύκαρπος Λιώσης**, νεαρός εφημέριος το 1924, πρωτοστάτησε στις εργασίες ανέγερσης, υπήρξε ιδρυτής και θεμελιωτής του ναού της Υπαπαντής, του πρώτου προσφυγικού ναού, ο οποίος εγκαινιάστηκε το 1929. Όπως μας αναφέρει ο αρχιμανδρίτης π. Ιερόθεος Βαμβακάρης, όταν ολοκληρώθηκε το έργο και άνοιξαν οι κασέλες με τα ιερά κειμήλια, η πρώτη εικόνα που πρόβαλε ήταν η Υπαπαντή του Κυρίου, που χάρισε την ευλογία της στο ναό.

Ο π. Πολύκαρπος "ορφανοτρόφος" αφιέρωσε όλη την ατομική του περιουσία για να ιδρύσει ορφανοτροφεία, γηροκομεία και εργαστήρια τεχνών για τα προσφυγόπουλα. Πάνω απ' όλα όμως, με το λόγο του χαρίτωνε την ψυχή των προσφύγων, τους εμπύχωνε και τους κρατούσε ενωμένους, τόσο στο δύσκολο καθημερινό αγώνα όσο και τη μαύρη περίοδο της Κατοχής,

όταν οι Γερμανοί επίταξαν τα κτήρια δύο ορφανοτροφείων.

Για το ιστορικό του ναού, ο π. Ιερόθεος αναφέρει ότι τις εικόνες, τις έφεραν οι Μικρασιάτες, μαζί με άλλα εκκλησιαστικά κειμήλια. Ορισμένες, επειδή ήταν μεγάλου μεγέθους, τις έκοψαν κάθετα και τις κόλλησαν όταν τις τοποθέτησαν στα εικονοστάσια. Δύο από τις μεγάλες εικόνες που δεσπόζουν, είναι η Ζωοδόχος Πηγή (25.5.1855) με επιγραφή στην καραμανλίδικη διάλεκτο και η Κοίμηση της Θεοτόκου (5.5.1847) με την υπογραφή του αγιογράφου Κων/νου Ιγγλέση, στα ελληνικά. Στα χρόνια που ακολούθησαν, νέοι ενοριακοί ναοί, αφιερωμένοι στον Άγιο Δημήτριο, τον Άγιο Χαράλαμπο, Άγιο Παντελεήμονα, την Κοίμηση της Θεοτόκου ενίσχυσαν ακόμη περισσότερο τους δεσμούς ανάμεσα στις μικρές κοινωνίες.

Θεμιστόκλειο Γυμναστήριο

Το 1939, επί της οδού Υπαπαντής στα Ταμπούρια, οικοδομήθηκε, με πρωτοβουλία του δημάρχου Μ. Μανούσκου και προσφυγική εργασία το πρώτο Δημοτικό Γυμναστήριο του Πειραιά, το Θεμιστόκλειο, το οποίο πλαισιώθηκε με μικρή πλατεία, όπου τοποθετήθηκε σε στήλη η κεφαλή του Θεμιστοκλή. Εγκαινιάστηκε το 1940, παρουσία του Ιωάννη Μεταξά και μέχρι σήμερα αποτελεί πνεύμονα άθλησης για την περιοχή.

Η κοινωνική και οικονομική εξέλιξη των προσφύγων στηρίχτηκε σε δύο άξονες: συσπείρωση και αλληλεγγύη. Με αυτές τις αρχές, οι πρόσφυγες αντιμετώπισαν την αδικία και την εκμετάλλευση στα εργοστάσια και στο λιμάνι. Η μεγάλη ζήτηση στην αγορά εργασίας οδηγούσε σε πτώση των ημερομισθίων. Η βοήθεια της πολιτείας σίγησε και η βελτίωση της ζωής που ανέμενε η προσφυγική κοινωνία καθλώθηκε στις φτωχικές συνοικίες του Πειραιά, που δεν άργησαν να γίνουν πυρήνες πολιτικών και κοινωνικών ζυμώσεων. Οι πρόσφυγες ίδρυσαν τα πρώτα εργατικά σωματεία και στήριξαν μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις, συμπαρασύροντας και άλλες εργατικές και κοινωνικές ομάδες, διεκδικώντας καλύτερες αποδοχές και καθιέρωση του εργασιακού οκταώρου. Παράλληλα συγκρότησαν ενώσεις και συλλόγους αλληλοβοηθείας για την αντιμετώπιση θεμάτων υγείας και προβλημάτων που επηρέαζαν τις μικρές κοινωνίες τους, όπως η απομάκρυνση της Πυριτιδαποθήκης και των πορνείων από τα Βουρλά.

Με την αυτονόμηση των δήμων στη δεκαετία του 1950 ξεκίνησε ένας ρυθμιστικός σχεδιασμός για την αστικοποίηση των συνοικιών. Το φθινόπωρο του 1960 όταν η πολιτεία επιχείρησε να κατεδαφίσει τα παραπήγματα, οι κάτοικοι αντιστάθηκαν. Το 1967 τελικά, η δικτατορία επέβαλε την κατεδάφιση όλων των παραπηγμάτων και στη θέση τους οικοδομήθηκαν πολυκατοικίες (Δήμος Κερατσινίου, 2018).

Στο σήμερα, παραμένουν διάσπαρτα τα απομεινάρια εκείνης της εποχής. Άλλα είναι ετοιμόρροπα ξύλινα ή και σιδερένια κουφάρια και άλλα αυτοσυντηρούμενα, όπου κατοικούν απόγονοι των πρώτων προσφύγων, αλλά και ξένοι μετανάστες. Ένα δείγμα της ιπποδάμειας λογικής στην κατανομή των προσφυγικών κατοικιών παραμένει γύρω από το δημαρχείο Κερατσινίου. Περιδιαβαίνοντας τα τσιμεντένια και πλακοστρωμένα δρομάκια με τα γιασεμιά να ξεχειλίζουν αυθάδικα, μας γυρίζουν στους χωμάτινους δια-δρόμους που χώριζαν τα πρώτα παραπήγματα. Ζωντανό κομμάτι ενάντια στη λήθη και κληρονομιά της ιστορίας μας, φόρος τιμής στους αγώνες για μια καλύτερη ζωή!

Στο «Θεμιστόκλειο» (δεκαετία '50)

στην Τρίγλια...

Ποίημα της Ευγενίας Απαρτόγλου, από τη συλλογή «ήχοι - στίχοι - απόηχοι»

Γράφει η Άννα Ραμποπούλου - Παπαθανασίου, Α' Αντιπρόεδρος ΛΕΠ

Χρυσόστομος Σμύρνης

Των αγγέλων τα τάγματα
Των αγγέλων μυριάδες
Τα Χερουβεϊμ και τα Σεραφεϊμ
Κύκλους ασπίδας διέγραψαν
γύρω από το σώμα
που όδευε την οδό της θυσίας

Εμφύσησαν
της εγκαρτέρησης δώρα
Και αφομοίωσε η απέραντη ψυχή σου
Και πυρώθηκε υπερούσιο φως
γαλήνιο φως
υπέμεινες πιστός
μέχρις εσχάτων
εφ' ο ετάχθης

Ανυποψίαστο το πλήθος των βαρβάρων
Αλαλάζει
Μάχαιρα τον θάνατο σκορπά
Ανυποψίαστο πως οι μυριάδες των αγγέλων
με ολάνοιχτες φτερούγες
σε ουράνια θείκ' λιβάδια σε ανεβάζει

Δηλώνω ότι δεν είμαι ποιήτρια!!!

Κάθε άλλο.

Αυτό το έμμετρο πόνημα βγήκε αυθόρμητα από μέσα μου όταν πρωταντίκρισα την πατρίδα του πατέρα μου, την όμορφη παραθαλάσσια πόλη, την Τρίγλια Βιθυνίας της Μικράς Ασίας στον κόλπο της Κίου (Βορ. Αιγαίο) κοντά στον Ελλήσποντο. Το ευτύχημα είναι ότι είναι υπό την προστασία της UNESCO και έτσι δεν έχει υποστεί τη μετατροπή των σπιτιών σε άχαρες πολυκατοικίες.

Παρά τις φθορές του χρόνου, διατηρεί την αρχιτεκτονική και την αρχοντιά εκείνης της εποχής, αποπνέοντας μια νοσταλγία, που ξεστρατίζει τη σκέψη και τα συναισθήματα σε αχαλίνωτα μονοπάτια.

Προσκύνημα στην Πατρίδα

Και να' μαι εδώ,
Παιδί σου και 'γω,
ήρθα ν' αφουγκραστώ,
τους κύπους της καρδιάς τους.
Εκείνων, που μια άγρια νυχτιά
διώχτηκαν, απ' την αγκαλιά σου.
Εκείνων, που άλλων θέληση
τους πήρε μακριά σου.

Και να' μαι εδώ,
Παιδί σου και 'γω,
ήρθα, για να σου πω
και να στο βεβαιώσω,
πως, όλοι εμείς, σε ξέρουμε
απ' τα νανουρίσματά τους.

Νανουρίσματα κι' ακούσματα,
τραγούδια και καμώματα,
κι' απ' της ψυχής τα κάτια,
ανέβαιναν και θόλωναν, τα δάκρυα τα μάτια.

Και να' μαι εδώ,
Παιδί σου και 'γω,
ήρθα να σεργιανίσω,
και στον ντερέ, στην καρουλού,
το χώμα να φιλήσω.

Και να' μαι εδώ,
Παιδί σου και 'γω
ήρθα, για να σου πω,
τις ρίζες μου δε λησμονώ.

Πατρίδα... Σ' ΑΓΑΠΩ...

η απώλεια...

Γράφει ο *Θοδωρής Κοντάρas*, φιλόλογος, ερευνητής της μικρασιατικής παράδοσης

Η καταστροφή, η απώλεια και η νοσταλγία της Μικρασιατικής Πατρίδας στα τραγούδια των Ερυθραιωτών και Σμυρνιών προσφύγων

Η μουσική είναι ένα από τα σπουδαιότερα στοιχεία πολιτισμού που διέσωσαν οι πρόσφυγες Μικρασι-
άτες με τον ερχομό τους στην Ελλάδα.

Οι Σμυρνιοί κι οι Ερυθραιώτες πρόσφυγες της Ιωνίας πήραν το δρόμο της ξενιτιάς μαζί με τα τραγούδια τους, μια αναφαίρετη πνευματική δημιουργία αιώνων. Κατέφθασαν πάντως και τρισάθλιοι, με ελάχιστα υπάρχοντα, όμως μέσα τους έκρυβαν έναν τεράστιο πλούτο πολιτισμικό, που αγγίζει κάθε πλευρά της ζωής.

Η Καταστροφή της Μικρασίας, ο όλεθρος που την ακολούθησε και η συνειδητοποίηση της απώλειας της Πατρίδας ανέτρεψαν πλήρως τα μέχρι τότε δεδομένα της ζωής κάθε πρόσφυγα και τάρaxαν συθέμελα την ίδια την ύπαρξή του.

Τα εντονότατα συναισθήματά τους γι' αυτά τα συγκλονιστικά και πρωτόγνωρα γεγονότα οι πρόσφυγες τα εξέφρασαν μέσα από τη δημοτική ποίηση. Κυρίως πάνω σε παλιούς, γνώριμους και συχνά δημοφιλείς σκοπούς συνέθεσαν νέα τραγούδια, γεμάτα απέραντο πόνο και θρήνο για κάθε μικρή πατρίδα της ματωμένης Μικρασίας, που χάθηκε κακόν-κακώς. Σ' αυτά αποτυπώθηκε η μικρασιάτικη πληγή και η κάθε είδους απώλεια, σε συνδυασμό με τα πρόσωπα και τις τραγικές ιστορίες που βίωσαν.

Με λόγο απλό και λαϊκό, πάνω στα οικεία μονοπάτια της γνήσιας δημοτικής ποίησης, με βάση κυρίως το δεκαπεντασύλλαβο στίχο και χρήση του ενεστώτα διαρκείας, που επιτείνει τη δραματικότητα, οι στιχοπλόκοι των ερυθραιώτικων χωριών και πόλεων, καθώς και οι κάτοικοι της Σμύρνης και των σμυρναϊκών προαστίων δημιουργούν πολύ νοσταλγικά, σπαραξικάρδια, δραματικά και συγκινητικά στιχάκια, στα οποία εκφράζονται ο πόνος των προσφύγων και η εθνική συμφορά, αλλά και διάφορες ιδέες, σκέψεις, διαπιστώσεις και προπαγανδιστικά αρνητικά συναισθήματα, που προέκυψαν άμεσα από τα τραγικά γεγονότα του '22. Βεβαίως χρησιμοποιούν συχνά και γνωστούς, καθιερωμένους στίχους μοιρολογιών και τραγουδιών της ξενιτιάς από το τοπικό ρεπερτόριο, σε παραλλαγές που ταιριάζουν στο θέμα της Καταστροφής. Στίχοι παλιότεροι χρησιμοποιούνται τώρα για να δηλώσουν τον καημό του αποχωρισμού.

*Πότε θα κάνομε πανιά, να κάτσω στο τιμόνι,
να ιδώ τη Σμύρνη τα βουνά, να μου διαβούν οι πόνοι.*

Όσον αφορά στις μελωδίες, χρησιμοποιήθηκαν και εδώ γνώριμοι, δοκιμασμένοι σκοποί, χορευτικοί ή καθιστικοί, της

ελληνικής δημοτικής μουσικής της Ιωνίας. Οι μελωδίες δεν ήταν πάντα θρηνητικές και λυπητερές, όπως θα περίμενε κανείς κι όπως είναι φυσικό σε τέτοια περίπτωση. Φυσικά, συναντάμε σκοπούς από αμανέδες, μοιρολόγια και αργά θρηνητικά άσματα, αλλά και σκοπούς αλέστικούς, χορευτικούς και πεταχτούς, από καρσιλαμάδες και συρτομπάλλους, όπως η Αλατσατιανή, ο γαμήλιος σκοπός του Τσεσμέ και διάφορες δημοφιλείς χορευτικές μελωδίες από τη μεγάλη ποικιλία των συρτών χορών της Ερυθραίας και της Σμύρνης. Έχομε ακόμη και μελωδίες από καντάδες ευρωπαϊκού μουσικού χρώματος, από αστικά τραγουδάκια της Σμύρνης ή των Βουρλών, αλλά και σκοπούς τσιφτετελιών.

Εντυπωσιάζει η διαπίστωση ότι τον καημό και τα πάθη τους οι πρόσφυγες δεν τα θρηνούσαν μόνο, αλλά τα χόρευαν και τα γλένταγαν επίσης! Από το τραγούδι και το χορό αντλούν δύναμη και κουράγιο για να ξαναστήσουν την καινούργια τους ζωή. Ο θρήνος γίνεται τραγούδι, με σύντομη δραματική αφήγηση. Έτσι, επαληθεύονται τα κοινά δίστιχα της Ερυθραίας και της Σμύρνης

*Όποιος μ' ακού' που τραγουδώ, θαρρεί δεν έχω πόνο,
μα γ'ώ με το τραγούδι μου τον πόνο μου μερώνω.*

Μέσα από τα προσφυγικά τραγούδια, διαφαίνονται τα ακόλουθα:

1) Θρηνούν τη χαμένη και ρημαγμένη πατρίδα, συχνά με ιδιαίτερα λυρικό τρόπο.

*Γιά 'δε φωτιά, γιά 'δέ καπνό, γιά 'δε κι ένα ντουμάνι,
που βγαίνει απ' την καρδούλα μου κι ούλο τον κόσμο καύει.
Κλάψε, καημένη Ανατολή, που σου 'φυγαν τ' αηδόνια
κι ήταν και κελαδήσανε σε ξένα περιβόλια.*

2) Διαπιστώνουν το μέγεθος και την έκταση της Καταστροφής, Νιώθουν ως τα τρίσβαθα της ψυχής τους τον τρόπο του διωγμού, τις αγριότητες και τις σφαγές εκείνων των ημερών. Η απώλεια δεν χωρά στο νου τους και η πληγή της καταστροφής μοιάζει αγιάτρευτη.

*Ωχου, καημένη Ανατολή, σου κάψαν τα χωριά σου,
φύγαν τα παλληκάρια σου και μάτωσ' η καρδιά σου.
Ηχάσαμε το Αϊβαλί, το Ντικελί κι Αϊντίνι,
την Πέργαμο την ξακουστή και την ωραία Σμύρνη.*

3) Αποδίδουν ευθύνες για την Καταστροφή και τη μικρασιατική τραγωδία προς πάσα κατεύθυνση, στην ελληνική κυβέρνηση, στους Ευρωπαίους εχθρούς, στον Μουσταφά Κεμάλ.

η νοσταλγία...

*Ο βασιλιάς κι ο Γούναρης κι ο σκύλος Στεργιάδης,
αυτοί ηκατεβάσανε στη Σμύρνη τον Κεμάλη.
Σμύρνη, δεν ήσουν τούρκικια, δεν ήσουν του Κεμάλη,
μόνο σε παραδώσανε οι Ιταλοί κι οι Γάλλοι.*

4) Ελπίζουν ότι όλα τα κατεστραμμένα θα είναι παροδικά κι όλα θα ξαναχτιστούν στο μέλλον, έστω κι από έναν άνθρωπο που θα σωθεί ή θα τα ξανακάνει ο Βενιζέλος, ο μέγας και ημί-θεος για τους Μικρασιάτες.

*Η Σμύρνη κι αν ηκάηκε κι αν έγινε βεράνι
μια Σμυρνιοπούλα να 'ν' καλά πάλι την ξαναφτιάχνει.
(ή ο Βενιζέλος να 'ν' καλά πάλι την ξαναφτιάχνει).*

5) Η ανάμνηση της πατρίδας θεωρείται πρώτιστο καθήκον. Εύχονται να ξαναδούν την πατρίδα, να επιστρέψουν στο γενέθλιο τόπο, να πεθάνουν εκεί, να χαθεί το κακό όνειρο του ξεριζωμού.

*Σμύρνη, πατρίδα μου γλυκιά, χαριτωμένη χώρα,
δε θα σε βγάλω από το νου ούτε στιγμή και ώρα.*

6) Εύχονται κι ελπίζουν να γυρίσουν οι αιχμάλωτοι άντρες, για τους οποίους ούτε καν φαντάζονταν όσα τράβηξαν ή ποιος μαρτυρικός θάνατος τους περίμενε.

*Έχω έναν πόνο στην καρδιά και μια φωτιά μεγάλη,
που είναι το παιδάκι μου στα χέρια του Κεμάλη.
Ω Παναγιά μου Δέσποινα, εσύ να τον γλυτώσεις
κι απ' του Κεμάλη το σπαθί να τότε λευτερώσεις.
Ξενιτεμένο μου πουλί κι αλέγρο μου γεράκι,
που 'πόμεινες μέσ' στην Τουρκιά κι εγώ πίνω φαρμάκι.*

7) Καταλυτικό ρόλο στα τραγούδια παίζουν επίσης η στέρηση της πατρίδας, η αφόρητη πίκρα της προσφυγιάς, ο καημός της ξενιτιάς,

*Τση τύχης μου ήτανε γραφτό κι ευτό να το περάσω,
μέσ' στο Λυθρί να γεννηθώ, στα ξένα να γεράσω.
Από μικρή στην Κηφισιά, μέσα στα περιβόλια,
πολύ μακριά απ' τ' Αλάτσατα, μαύρα μου φαίνονται' όλα.*

8) Θυμούνται ακόμη και τις παλιές ευτυχισμένες μέρες των πανηγυριών και των τοπικών εορτών, ενώ ζουν στις πανάθλιες συνθήκες της προσφυγιάς, ανήμποροι να γιορτάσουν όπως πρέπει.

*Ω Παναγιά Αλατσατιανή, να βάλεις μαύρη σκέπη,
που δε θα 'ρχούν οι Χριστιανοί στην εορτή σου φέτι.*

9) Χαρακτηριστικές και οι ρίμες της Καταστροφής, μακροσκελείς και πολύστιχες συνθέσεις σε δεκαπεντασύλλαβο ιαμβικό στίχο, που δεν τραγουδιούνταν, αλλά απαγγέλλονταν. Τις έφτιαξαν επώνυμοι λαϊκοί στιχοπλόκοι.

Τα τραγούδια αυτά είναι εμπνευσμένα από τους πολέμους, τους δύο διωγμούς του 1914 και του 1922, από την Καταστροφή της Μικρασίας και τον οριστικό ξεριζωμό. Τούτα τα ιστορικά συμβάντα προκάλεσαν τεράστια συγκίνηση στον λαϊκό άνθρωπο και αμέσως εκείνα τα συνταρακτικά συναισθήματά του έγιναν τραγούδι, γιατί της ψυχής τα πάθη κι οι καημοί των ανθρώπων απαλύνονται με τη μουσική.

Γι' αυτό λοιπόν, τα εντάσσουμε στη μεγάλη κατηγορία των ιστορικών τραγουδιών του ελληνικού λαού. Πολλά δεν είναι τόσο καλά δουλεμένα από ποιητική άποψη. Όμως κι αυτά τα «άτεχνα» προσφυγίτικα στιχουργήματα εκφράζουν με αμεσότητα, ειλικρίνεια και αυθορμητισμό τα έντονα συναισθήματα των ανθρώπων από τα γεγονότα εκείνης της περιόδου.

Τα περισσότερα δεν ηχογραφήθηκαν την εποχή που δημιουργήθηκαν ούτε καταγράφηκαν και γι' αυτούς τους λόγους λησμονήθηκαν στο διάβα του χρόνου. Άλλα, τα λιγότερα ίσως, έφτασαν μέχρι τις μέρες μας, ζωντανά στο στόμα των φορέων τους, των προσφύγων που τα έμαθαν από τους γονείς τους, δημιουργούς των τραγουδιών αυτών.

«τα πολιτάκια» του Σπύρου Περιστερή στην Πόλη, 1931

Πολλές καταγραφές τέτοιων προσφυγίτικων τραγουδιών έχουμε από το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο του ΚΜΣ, από τον Σίμωνα Καρά, τη Δόμνα Σαμίου, από το Λύκειο των Ελλήνιδων και ακόμη περισσότερες από τους συγγραφείς βιβλίων για τις πόλεις και τα χωριά της Ερυθραίας και τα περίχωρα της Σμύρνης, βέβαια σε χρόνους μετά το 1950.

Σήμερα είναι γεγονός πως το προσφυγίτικο τραγούδι και γενικά η μουσική μνήμη των Ελλήνων της Ανατολής αποτέλεσαν μια σπουδαία πηγή έμπνευσης για το νεότερο ελληνικό τραγούδι, στη λαϊκή ή στην έντεχνη μορφή του.

Όμως οι παράγκες και τα φτωχόσπιτα των συνοικισμών πλημμύριζαν κάποτε από τέτοιου είδους τραγούδια, με τα οποία οι πρόσφυγες έσβηναν τον καημό τους κι απάλυναν τον πόνο για τη χαμένη Πατρίδα. Αυτά ήταν ένα είδος ομφάλιου λώρου που τους συνέδεε με την πατρογονική γη, μια και οι πρόσφυγες ποτέ δεν έβγαλαν από το νου και την καρδιά τους τη Μικρασία.

λαογραφικές

Γράφει η Κατερίνα Σιούτα - Παπαδοπούλου, τ. Εφορος Λαογραφικού Αρχείου του ΛΕΡ
Μελέτημα από τις «Λαογραφικές προσεγγίσεις μου»

«Από την Ύλη στο Άυλο Επέκεινα»

Πυξίδα (αγγείο): Χάλκινη κεφαλή του Ύπνου, από την έκθεση «Επέκεινα» στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, 2014

Το αφιέρωμα στις τελευταίες λαογραφικές σελίδες του περι-
οδικού μας φιλοξένησε προ δεκαετίας, σε επτά οχτώ
τεύχη του, μελετήματα για τον «Κύκλο της ζωής». Παραλείψαμε
όμως εσκεμμένα να κλείσουμε το αφιέρωμα με την τελευταία
πράξη ζωής, που τρομάζει τους ανθρώπους και ήταν -είναι- ο
θάνατος, ο τελευταίος από τους σταθμούς του ανθρώπινου
βίου. Σε τούτη την τελική διάβαση από την ύπαρξη στην ανυ-
παρξία, από την υλική υπόστασή μας στην άυλη, όπου το σώμα
χάνεται, η σχέση συνεχίζεται με το «επέκεινα» και τις εικόνες και
μνήμες της κληρονομιάς και της ταυτότητάς μας.

Η Ψυχή, Νικόλαος Γύζης, 1893

Οι άνθρωποι από
την αρχαιότητα
αντιμετώπιζαν τε-
λετουργικά αυτή
τη βιολογική κα-
τάληξή τους, από
τη στιγμή του θα-
νάτου ως τα έθιμα
ταφής, κι ακόμη
πέρα στο «επέ-
κεινα», που για
τον Πλάτωνα ήταν
«επέκεινα του
αγαθού», γιατί οι
κεκοιμημένοι λυ-
τρώνονταν από
τις περιπέτειες του
βίου τους. Τα ση-

μερινά έθιμα ταφής σχεδόν αντιγράφουν τα αρχαικά, καθώς
και τότε τιμούσαν με μεγαλοπρεπείς τελετές τις ψυχές που
έφευγαν, με ιδιαίτερη περιποίηση στο αγαπημένο σώμα, στο
λευκό του ένδυμα, στα συνοδευτικά του κτερίσματα και στον
ενταφιασμό, που ακολουθούσαν από νεκρόδειπνα.

Αργότερα η διαδικασία εξελίχθηκε σε θεαματική καύση.
Ο Όμηρος στην Ιλιάδα –ραψωδία Ψ– εξιστορεί την ιδιαίτερη
διαδικασία της καύσης του νεκρού Πατρόκλου, που θανά-
τωσε ο Έκτορας. Και στη ραψωδία Ω αναφέρεται στην καύση

του Έκτορα. Η φωτιά ήταν κάθαρση και λύτρωση για τους
εκλιπόντες, που μετά την καύση τους ακολουθούσε φύλαξη
της τέφρας σε αμφορείς τεφροδόχους και φύλαξη των οστών
σε λάρνακες, όπως έχουν βρεθεί στους τάφους της Βεργίνας.

Οι συγγενείς και φίλοι δεν τους λησμονούσαν. Τους
πρόσφεραν στεφάνια, λουλούδια, δώρα, ενώ οι μαυροφορε-
μένες γυναίκες έλεγαν μοιρολόγια, όπου τους τραγουδούσαν
ύμνους ή παράπονα, όπως στον Ορφικό ύμνο, στον θάνατο
– τον Άδη: «...επικαλούμενος εσένα, που όλους τους θνη-
τούς εξουσιάζεις, / δίνοντας χρόνο καθαρό σε όλους όσοι
βρίσκονται μακριά σου, / γιατί ο ύπνος ο δικός σου σπάζει
τον δεσμό της ψυχής με το κορμί / όποτε διαλύεις της φύσης
τους τα δυνατά δεσμά, / φέρνοντας τον μακρύ, αιώνιο ύπνο
στους ζωντανούς, / και μολονότι είσαι κοινός για όλους /
είσαι άδικος για μερικούς, / γιατί τους κόβεις τη ζωή / στις
νιότης τους το άνθος».

Με τον χριστιανισμό επικράτησε η συνήθεια της ταφής
πάλι, γιατί στο «επέκεινα» ελπίδα ζωής είναι η Δευτέρα
παρουσία.

Το πένθος σε όλες τις θρησκείες και τα δόγματα εξελί-
σσεται με ίδιες τελετουργικές συνήθειες και στάδια, κατά την
ψυχίατρο Kubler-Ross, τα οποία είναι η άρνηση, ο θυμός, η
κατάθλιψη, η διαπραγμάτευση και η αποδοχή του χωρισμού,
που κλιμακωτά κι οδυνηρά επιτελείται με τα τρισάγια, τα μνη-
μόσυνα τα εννιάμερα, τα σαράντα, τα τρίμηνα, τα εξάμηνα, τα
ετήσια και τα δίχρονα τελετουργικά, όλα συνοδευόμενα από
μοιρολόγια (κάποτε στη Μάνη αρειβόμενα).

Και στην περιφέρεια οι οδυνηρές αγρυπνίες ξυπνού-
σαν δεισιδαιμονικές συνήθειες και πληγωμένα αισθή-
ματα, που τη μέρα οι πονεμένοι τα τραγουδούσαν, όπως:
«...Σύρτε παιδιά στην εκκλησιά βαρέστε την καμπάνα / να
'ρθουν ματάκια θλιβερά / να 'ρθουν καρδιές καημένες /
να κλάψουνε τον πόνο τους να κλάψουνε και σένα...».
Ή: «...καημένη τι μας ήφερες απ' τον απάνω κόσμο; / Εγώ
σας φέρνω κλάιματα, γυναίκεια μοιρολόγια, / κλαίνει οι γυ-
ναίκες τους άντρες τους, μανάδες τα παιδιά τους, κλαίνει κι οι
δόλιες αδερφές τα μαύρα τους τ'αδέρφια. / Ανάθεμά το που

προσεγγίσεις...

το ειπεί, τ'αδέρφια δεν πονιώνται, / τ' αδέρφια σχίζουν τα βουνά, ώστε ν'ανταμωθούνε / μη σώσει ο Χάρος, ανταμώσει τους, σε τούτο το τραπέζι». Παράλληλα σκέφτονται ότι «κάλλιο σται πολιτείες, που δεν μοιρολογούνε, γιατί συντρίβονται οι άνθρωποι...».

Και στην εποχή της οθόνης που όλοι βιώνουμε, λίγοι είναι οι άνθρωποι που χωρίς φόβο θα δώσουν χρόνο στο άχρονο «επέκεινα». Στο «πέρα» που οι πολιτισμοί έδωσαν ψυχή. Ο άνθρωπος της οθόνης μπορεί να τηρεί τα έθιμα στην τελετουργία του θανάτου, αλλά ξεχνά να κοιτάξει ψηλά... Δεν είναι όμως το «επέκεινα» ένα παραμύθι, είναι η ρίζα που κρατάει το δέντρο, όπως οι γέροντες κρατούν το καντήλι αναμμένο, να μη μείνει η ψυχή στο σκοτάδι, αναβιώνοντας την παράδοση χωρίς να ξέρουν, όπως οι κοπελιές κεντούν το προικιό τους και μετρούν τις ώρες τραγουδώντας τα όνειρά τους. Όπως ο χορευτής χορεύει στον κύκλο, μετατρέποντας τον χορό σε προσευχή, αναβλέποντας.

Γιατί η ζωή χωρίς την προοπτική τού «επέκεινα» μικραίνει... γίνεται επίπεδη, χωρίς βάθος και ψυχή! Κι όταν δεν υπάρχει ελπίδα πέρα από εμάς, κι εμείς δεν έχουμε «πέρα». Είμαστε έργα τέχνης και ο λόγος της ύπαρξής μας, ανάλογα πώς τη διαχει-

ριζόμαστε, είναι μαρτυρία και όχι μέσον... μπορεί να είναι ανάσα στο φως, στη δημιουργία, στην όποια σχέση μας. Το «επέκεινα» μας καλεί να μην κόψουμε το νήμα του άυλου από το βιωτό, γιατί εκεί όπου τελειώνει η ύλη υπάρχει η ψυχή, που φωτίζει, ανοίγει δρόμους στον εαυτό για αλλαγή, αφού όλοι και όλα διορθώνονται, και ανοίγει δρόμους στο μαγικό ξόρκι που είναι η αγάπη, με σεβασμό, δικαιοσύνη, φρόνηση, ενσυναίσθηση, αλληλεγγύη, αλήθεια!

Θρηνώδοι, 580-570 π.Χ.
Αρχαιολογικό Μουσείο Κεραμεικού

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Μότσης Γιάννης: «Το Ελληνικό μοιρολόγι». Κώδικας - Αθήνα 1995.
- Λεκατσός Παναγής: «Η ψυχή». Η ιδέα της ψυχής και της αθανασίας και τα έθιμα του θανάτου. Καστανιώτης-Αθήνα 2000.
- Ψυχογιού Ελένη: «Μαύρη γη και Ελένη». Τελετουργίες θανάτου και αναγέννησης. Κέντρον έρευνας, Ελληνικής Λαογραφίας 2008.
- Κατερίνα Σιούτα - Παπαδοπούλου: «Οι Λαογραφικές προσεγγίσεις μου» 2025.

Γράφει η Μαριλένα Γιαννούλη, Εκπαιδευτικός

Θερμός αποχαιρετισμός

Το περασμένο καλοκαίρι έφυγε από κοντά μας ο Κώστας Ευαγγελίου. Συγγενείς και φίλοι τον αποχαιρέτησαν με μεγάλη θλίψη και στεναγμό στον ιερό Ναό του Αγίου Αιμιλιανού στο Λόφο Σκουζέ στα Σεπόλια που ήταν και το πατρικό που τόσο αγαπούσε. Η είδηση διαδόθηκε γρήγορα στη Ραφήνα και για όποιον είχε συναντήσει αυτόν τον υπέροχο άνθρωπο ήταν συνταρακτική. Ποιος ήταν όμως ο Κώστας Ευαγγελίου;

Ο Κώστας γεννήθηκε στην Αθήνα στις 2 Ιουλίου του 1959. Τελείωσε το Γυμνάσιο της Πλάκας και σπούδασε ζωγραφική, μουσειολογία και κριτική τέχνης στη Σχολή Καλών Τεχνών της Φλωρεντίας. Συνέχισε τις σπουδές του σε σχολή συντήρησης αρχαιοτήτων και Φωτισμού Θεάτρου. Το 1985 επέστρεψε στην Ελλάδα και διορίστηκε καθηγητής εικαστικών μαθημάτων πρώτα στην Κέρκυρα το 1988 και μετά στην Αθήνα, το 1993. Ασχολήθηκε και με τη φωτογραφία και εξέθεσε τα έργα του σε ατομικές και ομαδικές εκθέσεις.

Τον γνώρισα πριν πολλά χρόνια, όταν το νεοεκλεγμένο τότε Διοικητικό Συμβούλιο του Λυκείου των Ελληνίδων στη Ρα-

φήνα δημιούργησε το τμήμα ζωγραφικής, στο οποίο έγινα έφορος. Θυμάμαι σαν και τώρα τον Κώστα να αναλαμβάνει με χαρά τη διδασκαλία των μαθημάτων.

Ήταν ένας εξαιρετικός δάσκαλος, αλλά κυρίως ένας υπέροχος άνθρωπος. Χαμογελαστός, ευγενής, με χιούμορ και αληθινό ενδιαφέρον και γνώση για την τέχνη του. Δημιουργούσε αμέσως ένα ζεστό κλίμα με τους συνεργάτες και τους μαθητές του.

Οργανώσαμε τα τμήματα από κοινού. Εξοπλίσαμε το εργαστήρι με τα απαραίτητα υλικά και σχεδιάσαμε σεμινάρια και εκπαιδευτικές επισκέψεις. Οι μαθητές μας είχαν την ευκαιρία να επισκεφτούν μουσεία, πινακοθήκες, κεραμίστες. Κάποιοι από αυτούς μάλιστα σήμερα ασχολούνται επαγγελματικά με το αντικείμενο. Όπου πηγαίναμε ο Κώστας συνήθιζε να φωτογραφίζει στιγμιότυπα.

Θυμάμαι τη γλυκύτητα του λόγου του, το γέλιο του, την υπευθυνότητα του χαρακτήρα του, τη ζωντάνια του...

Μετά την πρώτη τετραετία ο Κώστας έπρεπε να αφήσει το παρτίκι λόγω άλλων υποχρεώσεων. Αποχαιρετιστήκαμε με λύπη, αλλά χαιρόμουν, όταν μάθαινα ότι ήταν καλά.

Σήμερα η λύπη μου είναι μεγάλη, γιατί αυτός θα είναι ο τελευταίος αποχαιρετισμός και ο πιο δύσκολος. Χάρηκα πολύ που σε γνώρισα Κώστα. Εύχομαι η ψυχή σου να είναι ελαφριά και γαλήνια

και για τους

Γράφει η Εύη Γκατσοπούλου, Πρόεδρος του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας, Εκπαιδευτικός

«Καλόδεχτο
το φόρτωμα
που θα 'ρθει
από τον μύλο»

Πρωτόσταλτο! Πρωτάλεστο! Πρώτη χαρά της σκάφης
(Το ψωμί, Γεώργιου Δροσίνη)

"Είπε το ψωμί ψωμάκι" = πείνασε,
"Φάγαμε ψωμί και αλάτι" = περάσαμε πολλά μαζί,
"Τα έφαγε τα ψωμιά του" = τελειώνει η ζωή του,
"Βγάζει το ψωμί του" = βγάζει το μεροκάματό του.

Φράσεις που τις ακούμε και τις χρησιμοποιούμε καθημερινά, για να αποτυπώσουμε καταστάσεις της ζωής μας με ένα ζωντανό τρόπο, για να γίνουμε κατανοητοί από όλους. Χρησιμοποιούμε ως κεντρική λέξη το «ψωμί», αυτή την τροφή που αποτελεί τη βάση για τη διαβίωση των Ελλήνων εδώ και χιλιάδες χρόνια. Το ψωμί είναι ένα είδος διατροφής που το κύριο συστατικό της προέρχεται από τη γη και που μέχρι λίγα χρόνια πριν παραγόταν από τα μέλη της οικογένειας. Από το φύτεμα του σιταριού ως το άλεσμά του, το ζύμωμα και το στόλισμά του μέχρι το ψήσιμο και την παρουσία του στο οικογενειακό τραπέζι.

Πιστεύετε όμως ότι το ψωμί ζυμωνόταν με τον ίδιο τρόπο και για τον ίδιο πάντα σκοπό; Αν αναλογιστείτε και οι ίδιοι που το συναντούμε θα βρείτε την απάντηση. Για σκεφτείτε παιδιά.

- Την Κυριακή στην εκκλησία ο παπά Δημήτρης μάς μοίρασε στο τέλος της λειτουργίας το αντίδωρο, το ψωμάκι που κόπηκε σε μικρά κομμάτια από τα πρόσφορα που δίνουν οι πιστοί στην εκκλησία! Είπε η Μαργαρίτα.
- Μα, το πρόσφορο στη χριστιανική θρησκεία είναι και το συστατικό που μετατρέπεται μαζί με το νάμα, το κρασί, σε σώμα και αίμα Χριστού στη θεία Κοινωνία, ενώ ο γλυκός αγιασμένος άρτος δίνεται στους πιστούς στις μεγάλες γιορτές, συμπλήρωσε ο Στέφανος.
- Εμείς μάθαμε στην Ιστορία πως οι αρχαίοι Έλληνες ξεκινούσαν τη μέρα τους τρώγοντας λίγο ξερό ψωμί, το παξιμάδι, βουτηγμένο σε κρασί, φώναζε η Μαίρη.

μικρούς μας φίλους...

- Έχετε δει όμως, παιδιά, κάποια είδη ψωμιών με ποικίλα σχέδια, που μοιάζουν με κεντήματα; Τα λέμε κεντητά ψωμιά.
- Ναι, είδα ένα τέτοιο όταν παντρευόταν η θεία μου. Το έκοψε στα δυο, το σταύρωσε και το μοίρασε. Πάνω του είχε διάφορα σχέδια από ζυμάρι. Τη δάφνη, τα πουλιά που φιλιούνται, άνθη λεμονιάς, λουλούδι, βελανίδι. Θύμιζε, όπως μου εξήγησε η μητέρα μου, το κέντημα στο κάτω μέρος της αρβανίτικης φορεσιάς, «το φούντι».
- Μα και το χριστουγεννιάτικο ή πρωτοχρονιάτικο παραδοσιακό ψωμί, στα χωριά μας ειδικά, στολίζεται με σχέδια από το επάγγελμα του νοικοκύρη, όπως αλέτρι, φίδια, σταφύλια...

- Τώρα θα σας διηγηθώ μια ιστορία που εξηγεί πώς οι άνθρωποι άρχισαν να στολίζουν με ξόμπλια, λουλούδια, ζωάκια, καρπούς φτιαγμένα από ζυμάρι, το ψωμί:

«Πολύ παλιά οι άνθρωποι ήταν ευχαριστημένοι με τη ζωή τους παρόλο που είχαν τόσο λίγα, που σχεδόν άγγιζαν το τίποτα. Σκέφτηκαν ότι έπρεπε να βρουν ένα μέσον να ευχαριστούν τον Θεό για ό,τι τους δίνει, καθώς εκτιμούσαν και τα λιγοστά αγαθά που αποκτούσαν. Έψαξαν και βρήκαν το ψωμί, που ήταν το ιερότερο για εκείνους τους φτωχούς και λιτοδίαιτους, πραγματική πηγή ζωής... Από τότε σε κάθε εκδήλωση της ζωής τους διακοσμούσαν με σύμβολα το ψωμί, στέλνοντας έτσι τις προσευχές τους στον Θεό. Αυτό συνέβαινε όπως ήταν αναμενόμενο στις σημαντικές στιγμές της ζωής τους και στις μεγάλες γιορτές».

Πολλά ακόμα είδη ψωμιού ή κουλούρας συνδέονται με σημαντικές γιορτές στον τόπο μας. Το χριστόψωμο, οι πασχάλινες κουλούρες, τα λαζαράκια, τα λαλάγγια της Μάνης, η κυρά Σαρακοστή, που μάς θυμίζουν τις παραδόσεις, τα έθιμα της πατρίδας μας, μάς μεταφέρουν αξίες, συνήθειες, δοξασίες, οι οποίες ως πολιτιστική κληρονομιά διαμορφώνουν την ύπαρξή μας.

Συνταγή ζυμαριού για παιδικές δημιουργίες και νοστιμιές

Ανακατεύετε σε ένα μπολ

- 1200γρ. αλεύρι,
- 1 φακελάκι μαγιά,
- 2 κουταλάκια αλάτι,
- 3 κουταλιές σούπας ζάχαρη,
- 1 κουταλάκι κανέλα σε σκόνη,
- 1/2 κουταλάκι γαρύφαλο σκόνη
- τα ζυμώνετε με 1/2 ποτήρι χλιαρό νερό,

Προσθέτετε 3 κουταλιές λάδι,

ζυμώνετε και αφήνετε 45 λεπτά να φουσκώσει.

Έτοιμη η ζύμη για να την πλάσετε και να την ψήσετε

δημιουργώντας λαζαράκια, κουλουράκια ή στολισμένες νοστιμιές!

Εκδηλώσεις του ΛΕΡ

Απρίλιος - Νοέμβριος 2025

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

- **4 - 6 Απριλίου:** Η χορωδία του ΛΕΡ με τον μαέστρο, Χρίστο Τσιαμούλη, τραγούδησε στην Τήνο σε μια συνάντηση εκκλησιαστικών και παραδοσιακών χορωδιών με μεγάλη επιτυχία.

ΜΑΪΟΣ

- **2 Μαΐου:** Στο Ίδρυμα Κακογιάννη βρέθηκαν μέλη του Δ.Σ. και φίλοι του ΛΕΡ, για να παρακολουθήσουν την παράσταση "Ο χορός στον χρόνο".
- **3 Μαΐου:** Με διοργάνωση της Εφορείας Καλλιτεχνικών το ΛΕΡ επισκέφθηκε και ξεναγήθηκε στην Εθνική Πινακοθήκη.
- **4 Μαΐου:** Μια εκδήλωση γεμάτη στολίδια, ομορφιά, υψηλή αισθητική, συναίσθημα πρόσφερε το ΛΕΡ στα μέλη και στους φίλους του, όπου ο ταλαντούχος σχεδιαστής και κατασκευαστής κοσμημάτων, Γιάννης Τσαλαπάτης, παρουσίασε τα φορητά κοσμήματα των ελληνικών φορεσιών.
- **10 Μαΐου:** Για 14η χρονιά τα παιδιά γιορτάζουν την άνοιξη στον δήμο Ραφήνας-Πικερμίου. Στο πάρκο Καραμανλή οι έφηβοι του ΛΕΡ ντυμένοι με θρακιώτικες φορεσιές παρουσίασαν χορούς από την ακριτική Θράκη και τον Πόντο, που τους δίδαξε η Αλίκη Νεφέλη Μαυράκη, συμμετέχοντας στο μαθητικό φεστιβάλ.
- **11 Μαΐου:** Η Πρόεδρος του ΛΕΡ και η Έφορος Λαογραφίας παρουσίασαν διαδραστικά τη ζωή των Σαρακατσάνων, τις ασχολίες, το αξιακό τους σύστημα, την ιεραρχία τους, τη νομαδική ζωή τους, μετά τη δημιουργία της νέας μουσειοσκευής του ΛΕΡ για τους Σαρακατσάνους.
- **18 Μαΐου:** Πραγματοποιήθηκε η ετήσια Γενική συνέλευση ΛΕΡ σε κλίμα συνεργασίας, όπου τα μέλη μοιράστηκαν τα πεπραγμένα του έτους 2024.
- **19 Μαΐου:** Πενήντα μέλη και φίλοι του Λυκείου των Ελληνίδων Λιβαδειάς πραγματοποίησαν επίσκεψη στην Ιματιοθήκη του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας (ΛΕΡ), μετά το ευλαβικό τους προσκύνημα στον Άγιο Εφραίμ. Τους υποδέχθηκαν η Έφορος Οικοτεχνίας και η Έφορος Καλλιτεχνικών.
- **20 Μαΐου:** Ένα αφιέρωμα γεμάτο χρώματα, ήχους, πολιτισμούς, που ενώνονται στην ακριτική Ξάνθη, παρακολούθησαν η Πρόεδρος και μέλη του Δ.Σ. ΛΕΡ στο τσάι της Εφορείας Παραρτημάτων, που διοργάνωσε η Πρόεδρος Λ.τ.Ε., Μαρία Παπαμάρκου.
- **30 Μαΐου:** Το πρώτο της ταξίδι έκανε η νέα μουσειοσκευή ΛΕΡ με θέμα τη ζωή των Σαρακατσάνων στη Δ' τάξη του 3^{ου} Δημοτικού σχολείου Ραφήνας.

ΙΟΥΝΙΟΣ

- **22 Ιουνίου:** Εκατοντάδες θεατές παρακολούθησαν την καθηλωτική, μουσικοχορευτική παράσταση του ΛΕΡ "Στου Κάστρου τα πατήματα και στου χορού τη χάρη", στον αύλειο χώρο του 1^{ου} - 4^{ου} δημοτικού σχολείου Ραφήνας.
- **30 Ιουνίου:** Το ΛΕΡ μαζί με τον σύλλογο Κρητών και το Δεινοθήριο Πικερμίου άνοιξαν τον εορτασμό της ναυτικής εβδομάδας στον δήμο Ραφήνας-Πικερμίου.

ΙΟΥΛΙΟΣ

- **5 Ιουλίου:** Σε μια παράσταση αφιερωμένη στις ρίζες της παράδοσής μας συνενεργήθηκαν Παραρτήματα και περιφερειακά τμήματα του Λ.τ.Ε. κάτω από τον γεροπλάτανο στο Λ.τ.Ε. Κερατέας. Το ΛΕΡ με φορεσιές Μάρνηδων εντυπωσίασε με τους θρακιώτικους χορούς και την άρτια εμφάνισή του!
- **4 - 9 Ιουλίου:** Η ομάδα του ΛΕΡ ταξιδεύει στα χώματα των ελληνικών αποικιών της Μεγάλης Ελλάδας, στην Κάτω Ιταλία.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

- **12 Σεπτεμβρίου:** Στον δήμο Ραφήνας-Πικερμίου διοργανώθηκε η 4^η πορεία για τη "Γαλιλαία", ώστε να στηριχθεί το σημαντικό έργο της προς τους καρκινοπαθείς συνανθρώπους μας! Το ΛΕΡ συμμετείχε στην πορεία με μέλη της χορευτικής ομάδας.
- **21 Σεπτεμβρίου:** Στα Χρυσοστόμεια του δήμου Ραφήνας-Πικερμίου το ΛΕΡ παρουσίασε ένα χορευτικό ταξίδι σε τόπους που χτίστηκαν ιεροί ναοί και παρεκκλήσια στη μνήμη του Αγίου Χρυσοστόμου Σμύρνης.
- **25 Σεπτεμβρίου:** Στη διαδικτυακή σελίδα iselida δημοσιεύτηκε το άρθρο της Προέδρου του ΛΕΡ με τίτλο «Το ΛΕΡ, λαμπρό φως πολιτισμού».

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

- **3 Οκτωβρίου:** Στο περιοδικό Aktinews δημοσιεύθηκε συνέντευξη της Προέδρου του ΛΕΡ για τις πολυποικίλες δράσεις και το έργο του ΛΕΡ.
- **12 Οκτωβρίου:** Στην αίθουσα "Φίλιππος Καβουνίδης", τα μέλη και φίλοι του ΛΕΡ απόλαυσαν την εξομολογητική παρουσίαση της Εύας Νάθενα, σκηνοθέτιδας της ταινίας «Φόνισσα».
- **15 Οκτωβρίου:** Η Πρόεδρος του ΛΕΡ και η Έφορος Λαογραφίας ΛΕΡ αποκάλυψαν στους μικρούς μαθητές όλων των τάξεων του 4ου Δημ. Σχολείου Ραφήνας τα μυστικά που φυλάσσονται στις μουσειοβαλίτσες για τους Σαρακατσάνους και για την παραδοσιακή ποδιά. Η Έφορος Ιματιοθήκης ΛΕΡ, και η συνέφορος της επέδειξαν παραδοσιακά ενδύματα και την τέχνη του αργαλειού.
- **27 Οκτωβρίου:** Στην επετειακή εκδήλωση για την 28η Οκτωβρίου του δήμου Ραφήνας-Πικερμίου έλαβε μέρος το ΛΕΡ μαζί με τους άλλους συλλόγους με την ομιλία της Προέδρου ΛΕΡ, που εκφώνησε η Αντιπρόεδρος, με θέμα «τις μάχες στα οχυρά».
- **28 Οκτωβρίου:** Τίμησαν και φέτος την εθνική επέτειο του ηρωικού ΟΧΙ της 28ης Οκτωβρίου τα παιδιά και οι νέοι του ΛΕΡ.
- **30 Οκτωβρίου:** Ευτυχώς η συνάντηση της Προέδρου και μελών Δ.Σ. ΛΕΡ με την Πρόεδρο και τον δάσκαλο χορού Λ.Ε. Ξάνθης, όπου ανταλλάχθηκαν απόψεις για τη λειτουργία και τις δράσεις των Παραρτημάτων.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

- **5 Νοεμβρίου:** Με τα μικρά παιδιά των τμημάτων χορού ΛΕΡ η Έφορος Λαογραφίας, και η δασκάλα τους, μίλησαν για την ελιά, το λιομάζωμα, το λάδι!
- **9 Νοεμβρίου:** Η δασκάλα κεραμικής, Σοφία Σωτηροπούλου, με τα μέλη του Δ.Σ. του ΛΕΡ υποδέχτηκαν παιδιά και ενήλικες στα δύο νέα τμήματα κεραμικής που ξεκίνησαν τις εργασίες τους.
- **14 Νοεμβρίου:** Το έργο "Γέρμα" του Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα οδήγησε σε γόνιμους προβληματισμούς και ανταλλαγή απόψεων στο τμήμα της φιλαναγνωσίας.
- **15 Νοεμβρίου:** Η ομάδα Ιματιοθήκης ΛΕΡ ξεναγήθηκε από την Ξένια Πολίτη στην έκθεση του μουσείου Μπενάκη, που αφηγείται δε την ιστορία της εμβληματικής έκδοσης «Ελληνικά Εθνικά Ενδυμασία».
- **16 Νοεμβρίου:** Το ΛΕΡ φιλοξένησε τον νευροψυχολόγο, κ. Οδυσσέα Δήμου, που ανέλυσε τους παράγοντες που επιδρούν στην αποτελεσματική αλλαγή και μάθηση συμπεριφοράς. Ακολούθησε ενδιαφέρουσα συζήτηση.
- **30 Νοεμβρίου:** Η διακεκριμένη δημοσιογράφος και κλασική φιλόλογος, Βίκυ Φλέσσα, μίλησε στο ΛΕΡ για την οικουμενικότητα και διαχρονικότητα της ελληνικής γλώσσας.